

ŽEMAIČIŲ IR ZEBRZYDOVSKOS (LENKIJA) KALVARIJŲ KRYŽIAUS KELIŲ (KALNŲ) MUZIKA: SĄSAJOS IR SKIRTUMAI

Alfonsas Motuzas

Klaipėdos universitetas

Anotacija

Šio straipsnio tikslas – remiantis publikuota katalikiška religine ir etnomuzikologine bei įvairių ekspedicijų metu surinkta medžiaga, atskleisti Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio ir Lenkijoje esančio Zebrzydovskos Kalvarijos analogo muzikines sąsajas ir skirtumus. Tyrimo objektai: Žemaičių Kalvarijos kalnų maldos, giesmės ir apeigose naudojami muzikos instrumentai; Lenkijos Zebrzydovskos Kalvarijos maldos, giesmės ir apeigose naudojami muzikos instrumentai. Žvelgdami į šiuos apeiginius papročius etnomuzikologiniu aspektu, turime juos palyginti su kaimyninių šalių, kuriose ši tradicija buvo gyva ir gal net iš kurios nors yra kilusi, apeigomis. Tuo atliktas tyrimas yra naujas ir originalus nūdienos Lietuvos religinės etnomuzikologijos moksle. Šis darbas liudija, kokia turtinga ir spalvinga Žemaičių ir Zebrzydovskos Kalvarijų giesmių melodijų gama. Jaunesnioji karta turėtų suprasti, kaip kadaise suprato tie, kurie buvo prie Kalvarijų ištakų, kad taip pat turi jas saugoti, puoselėti bei perduoti ateinančioms kartoms ne vien žodine tradicija, kaip tai darė mūsų seneliai ir tėvai, bet ir tyrinėti bei įvairiomis formomis tuos tyrimus propaguoti.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Žemaičių Kalvarijos kalnai, Zebrzydovskos Kalvarija, religinių giesmių muzika.

Abstract

The aim of the articles in to reveal the connections and differences in the music of Samogitian Calvary Cross Way (Hills), then Hills and the analogue of Zebrzydowska Calvary basing on the published catholic religious ethnomusical materials gathered during various expeditions. The object of the research is: 1) the Samogitian Calvary Hills prayers, songs, and the musical instruments used in the rituals; 2) the Polish Zebrzydowska Calvary prayers, religious songs and the rituals. Casting the ethnomusicological light on the piety rituals we have to compare them with the rituals existing in the neighboring countries, where the tradition was alive or perhaps it even could come from there. That's why the done research nowadays is new and original in the Lithuanian ethnomusicological. This work is like a mirror, showing the richness and colorfulness of the melodic scale of the religious songs Samogitian and Zebrzydowska Hills. The younger generation should understand as also those who were at the source of the Calvary, that they had and have to take part in the preservation, cherishing and passing those religious songs to the younger generations notably orally, as our grandparents and parents did, but doing scientific researches and popularizing them in hurting.

KEY WORDS: Samogitian Kalwaria Hills, Kalwaria Zebrzydowska, music of religious songs.

Labiausiai paplitusi katalikų maldos forma – Kryžiaus kelias. Jos pėdsakai aptikti jau pirmaisiais amžiais. Iš tų laikų išlikęs ir pirmasis sakralinių bruožų (kaip ir Jeruzalės šventovės) turįs architektūros paminklas – 7 bažnyčių grupė Bolonijoje, prie Šv. Stepono katedros vienuolyno. Ši pirmoji Naujoji Jeruzalė, arba Kalvarija, datuojama VII amžiumi (Thurston, 1907, p. 12–14). Vakaruose Kalvarijos Kryžiaus kelio struktūra susiformuoja XV amžiuje. Seniausiu šio tipo objektu yra laikomas *Scala Coeli* Kordoboje (Ispanija). Todėl Kalvarijos simboliai pirmiausia atsirado XV a. Vakarų šalių vienuolynuose. Pirmasis vokiškas Kryžiaus kelias susiformavo Liubeke, Jeruzalės kalne. Apie 1505 m. didysis vokiečių meistras Adamas Krafftas įsteigė Niurnberge nuo miesto vartų iki kapinių besitęsiančią 7 stočių Kryžiaus kelio kalvariją (Schneider, 1988, S. 38). Reformacija sustabdė tolesnę Kalvarijų plėtrą Europoje. Tik poreformaciniu laikotarpiu ši Kristaus kančios kulto forma pasiekė Lenkiją. Lenkijos karalystėje, taip pat ir Lietuvos kunigaikštystėje apie Kryžiaus kelio maldas rašytiniuose šaltiniuose XVI a. pabaigoje pirmasis prakalbo Mikalojus Kristupas Radvila, žinomas Našlaitėlio slapyvardžiu. Savo kelionę į Jeruzalę ir ten egzistuojančius Kryžiaus kelio apeigi-

nus papročius, 1582/84 metais aprašė laiškuose: “Radziwil M. K. “Sierotka”. Podróż do Świętej Syrii i Egiptu 1582–84” / Opr. L. Kukulski. Warszawa. 1962 (Droga Krzyżowa, 1987, s. 38). 1601 metais šis darbas pirmą kartą buvo pateiktas lotynų kalba (*Hierosolymitana peregrinatio*), 1603 – vokiškai, 1607 – lenkiškai, o 1787 – rusiškai. Lenkiškas originalas kunigo S. Czubeko buvo sureduaguotas ir 1925 metais paskelbtas Krokuvos mokslų akademijos (Lietuvių enciklopedija, 1961, p. 394–395). Ši M. K. Radvilos aprašomoji medžiaga turėjo įtakos seniausios Lenkijos Kalvarijos formavimuisi. Pastarosios įsteigimas yra datuojamas 1594 metais. Kalvariją sudaro mažos kopytėlės-sodeliai, išsidėstę tarp Mariackos bazilikos ir Šv. Barboros bažnyčios Krokuvoje (Droga Krzyżowa, 1987, s. 48). 1600–1617 metais Žarų kalvose Krokuvos kariuomenės vadas Mikalojus Zebrzydovskis su savo giminaičiais įkūrė Zebrzydovskos Kalvariją su 50 stočių Kryžiaus keliu ir pavedė ją vietos bernardinų globai (Chadam, 1984, s. 9). Šios Kalvarijos stotys pradėtos apvaikščioti jau 1608 metais, kai imta švęsti Šv. Kryžiaus Išaukštinimo šventę. Pirmasis Zebrzydovskos Kalvarijos apvaikščiojimo tradiciją 1611 metais aprašė vietos bernardinai Marianas Postekalskis darbe “Viarum Redemptionis

nostrae in agro Zebrzydowicensi distinctorum rememoratio. Cracoviae anno 1611 in off". Pirmiausia šis darbas buvo pateiktas lotynų kalba. Pats autorius pažymi, kad himnus, antifonas ir maldas ėmė iš Jeruzalės tradicijos (Postękalski, 1987, s. 11). Vėliau darbą poetas Abrahamas išvertė į lenkų kalbą: "Pamiętka krwawej ofiary Pana Zbawiciela Naszego Jezusa Chrystusa wedle miejsc Hierozolimskich nad Zebrzydowicami wykonterfektowanych" (Droga Krzyżowa, 1987, s. 51). 1611 metais panašų darbą išleido kunigas Stanislovas Grochovskis "Himny o Męce Pańskiey do abrządków Kalwariey Zebrzydowskiey y do temecznego nabożeństwa należące" (Droga Krzyżowa, 1987, s. 51). Pirmosios giesmės, skambėjusios Kalvarijos Kryžiaus keliuose, buvo lotyniškos psalmės ir himnai. Giedodavo jas vienuoliai ir piligrimai, kurie puikiai mokėjo visuotinę bažnyčios kalbą. Pirmoji procesija į Zebrzydovskos Kalvariją organizuota nusižiūrėjus į autentišką kelionę, t.y. apvaikščiojimą, Jeruzalėje 1611 metais. Nuo tada tai tapo ritualu, kuris ir šiandien atliekamas Kalvarijoje. Buvo aišku, kad lotyniškas apeigas, giesmes ir maldas supras tik nedidelė dvasininkų ir žmonių, mokančių liturginę kalbą, grupelė. Todėl vietos bernardinai, kurie jau nuo seno platino bažnyčiose lenkiškas giesmes, 1611 ir 1616 metais Zebrzydovskos Kalvarijoje pradėjo naudoti į lenkų kalbą išverstus psalmių ir giesmių tekstus (Chadam, 1984, s. 31). Prie Kristaus kančios kelio kulto populiarumo Zebrzydovskos Kalvarijoje prisidėjo 1613 metais tame pačiame Kelyje įrengti Švč. M. Marijos kančios takeliai. Oficialios šių Takelių pamaldos ir apvaikščiojimas su giesmėmis ir muzika vykdavo Šv. Kryžiaus suradimo ir išaukštinimo šventėse, taip pat gavėnios penktadieniais. Nuo 1617 m. M. Zebrzydovskio sūnus Jonas Zebrzydovskis iškėlė Kalvarijoje šventųjų laiptų kultą, pastatęs Kristaus kančios laiptų koplyčią (Droga Krzyżowa, 1987, s. 50; 52–53). Tai akivaizdžiai rodo, kad lenkai labai norėjo Kristaus ir Marijos kančios kultą savo tėvynėje kelti tautine kalba.

Su Baltijos jūra besiribojantis Vakarų Lietuvos etnografinis regionas – Žemaitija yra garsi savo krašto apeiginėmis Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio, arba Kalnų, giesmėmis. Kalnai – tai 19-os koplyčių ir 20-ies stočių, arba vietų, Kryžiaus kelias. Čia Kryžiaus keliai ne tik einami, lankant įrengtas vietovės kalvose koplyčias/vietas, bet ir giedami Žemaičių Kalvarijos miestelio bažnyčioje per šermenis bei mirusiųjų minėjimus, taip pat giedami visose Telšių vyskupijos bažnyčiose – per Didžiojo Tridienio ir velyknakčio apeigas.

Lietuvoje Kalvarijų pradininku yra laikomas Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius. 1637 metais, parvykęs iš Liublino, jis Garduose įsteigė 19-os stočių Kryžiaus kelią ir atidavė jį vietos vienuolių dominikonų globai, kuriuos pats čia ir buvo parsikvietęs. Nuo 1639 metų šios vietovės Kalvarijos buvo pavadintos Žemaičių Kalvarija.

Įkūrus Žemaitijoje garsiąją Kalvariją, anot Žemaičių vyskupo M. Valančiaus, Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius "liepęs vienam iš kunigų parašyti šiai šventovei apvaikščioti maldas ir giesmes" (Valančius, 1972, p. 300–301). Šio straipsnio autorius, atlikęs tyrimus ir apibendrinęs juos straipsniuose "Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių kilmė" bei "Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai" (Motuzas, 1997; 1998), įrodė, kad be trijų Baigiamųjų giesmių, kurios pasirodė tik XIX a., šios maldos ir giesmės bei jų muzika nebuvo sukurtos specialiai Žemaičių Kalvarijai apvaikščioti. Atsižvelgiant į turinį ir atstumus tarp stočių, galima manyti, jog buvo iš įvairių tuo metu Europoje išleistų giesmyčių bei maldynų surinktos ir sudėtos į vieną visumą, kad atstotų vadovą, apvaikštant Žemaičių Kalvarijos kalnus (Motuzas, 1997, p. 47–58).

Pažvelgę į kartografinius Žemaičių ir Zebrzydovskos Kalvarijų Kryžiaus kelių žemėlapius pastebime, kad jas vienija tokia pati geografinė vietovių padėtis bei landšaftas kaip ir Jeruzalės. Čia kertasi politiniai, religiniai, ekonominiai kraštų keliai, čia vyrauja aukštumos, ežerai, upeliai, šaltiniai ir miškai. Bet skirtingai nuo Zebrzydovskos, Žemaičių Kalvarijose nebuvo Švč. M. Marijos kančios takelių bei Šventųjų laiptų koplyčios.

Lenkų mokslininkai teigia, kad Kalvarijų tipo giesmės ir maldos (su melodijomis), padedančios apmąstyti Kristaus kančią, yra tipiškos lenkiškos. Kituose kraštuose jų išvis nėra, todėl tai esanti grynai lenkiška pamaldumo išraiška, kai maldos mintį padeda išreikšti giesmės melodija. Šioms giesmėms ir maldoms priklauso: a) maldos su užrašytais tekstais, skirtais kiekvienai stočiai apmąstyti; b) Įžangos ir Pabaigos giesmės, kaip antai "Garbiname Tave, Viešpatie Jėzau Kristau" (lot. *Adoramus te Christe et benedicimus tibi*); c) aklamacijos-atliepimai, kaip antai "Pasigailėk mūsų, Viešpatie" (lot. *miserere nostri*) (Rak, 1987, s. 439).

Kalbant šia tema iškyla probleminis klausimas: kuo bendra ir kuo skirtinga yra Žemaičių ir Lenkijos Zebrzydovskos Kalvarijų Kryžiaus kelių (Kalnų) muzika?

Tad šio straipsnio tikslas ir būtų, remiantis publikuota katalikiška religine, etnomuzikologine bei įvairių ekspedicijų metu surinkta medžiaga, atskleisti Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (toliau – Kalnų) ir Lenkijos Zebrzydovskos Kalvarijos analogo muzikos sąsajas ir skirtumus.

Uždaviniai: a) paneigti tvirtinimą, kad visos Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių melodijos paimtos iš lenkų religinės bei liaudies muzikinės kultūros; b) įrodyti, kad tik nedidelė Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių melodijų dalis yra pasiskolinta iš lenkų, o likusios, t.y. didesnioji dalis, yra ne kompozitorių ar muzikos žinovų sukurtos, bet "liaudiškos" – savito žemaitiško charakterio bei turinčios liaudies dainų

motyvų; c) atskleisti Kalvarijose aptinkamus skirtingų kultūrų muzikos instrumentų savitumus.

Tyrimo o b j e k t a i: 1) Žemaičių Kalvarijos kalnų maldos, giesmės ir per apeigas naudojami muzikos instrumentai; 2) Lenkijos Zebrzydovskos Kalvarijos maldos, giesmės ir apeigose aptinkamas muzikinis instrumentarijus.

Tyrimo m e t o d a i – analizės ir sintezės. Remdamasis senaisiais ir naujaisiais giesmynais, autorius atliko detalią Žemaičių Kalvarijos kalnų maldų ir giesmių chronologinės sekos bei ekspedicijų metu surinktos nototekinės medžiagos analizę; išstudijavo Zebrzydovskos Kalvarijos bei lenkiškuose maldynuose, giesmynuose esančių analogiškų maldų ir giesmių melodijų nototekinę medžiagą; atliko šių skirtingų kultūrų Kalvarijos Kryžiaus kelio fenomeno maldų ir giesmių muzikologinę lyginamąją analizę; išanalizavęs Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių melodiką, pabandė ieškoti sąsajų su lietuvišku etnosu – liaudies daina; taip pat siekė atskleisti, kuo lietuvių ir lenkų religinių kultūrų muzikos instrumentai panašūs ir kuo skiriasi; lygindamas tyrimų rezultatus, mėgino atskleisti pagrindinius panašumus ir skirtumus.

Šis mokslinis straipsnis (medžiaga buvo renkama daugiau kaip dešimt metų) visai kitaip atskleidžia Lietuvos Kalvarių Kryžiaus kelio istoriją. Žvelgdami į šio pamaldumo apeigas etnomuzikologiniu aspektu, turime jas palyginti su kaimyninių šalių, kuriose ši tradicija buvo gyva ir gal net iš kurios nors yra kilusi, apeigomis. Tuo atliktas tyrimas yra n a u j a s ir o r i g i n a l u s nūdienos Lietuvos ir Lenkijos religinės etnomuzikologijos moksle.

Iš dalies šią temą straipsnio autorius jau buvo šiek tiek lietus savo mokslinėse publikacijose: “Tautiniai instrumentai ir Kalnų giesmės Žemaičių Kalvarijoje” (1991, p. 28); “Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės” (1993B); “Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Kryžiaus kelias” (1993A); “Žemaičių Kalvarijos Kalnų giesmių kilmė” (1997, p. 47–58); “Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai” (1998, p. 53–80). Taip pat daug notografinės medžiagos yra surinkęs Šv. Antano religijos studijų institutas prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete 1995/97 metų ekspedicijų Žemaitijoje metu. Čia publikuojama tik dalis medžiagos, kuri yra šios mokslo institucijos religinio folkloro studijų fonduose.

Straipsnyje remiamasi naujaisiais Lenkijoje šia tema publikuotais mokslo darbais: kunigo J. Kopečo studija “Droga Krzyżowa” (1987), pranciškono A. Chadamo studija “Śpiewnik Kalwarijsky” (1984); bei lenkiškais liturginiais maldynais ir giesmynais, kaip antai: “Śpiewnik Liturgiczny” (1991) bei “Śpiewnik Kościelny” (1994).

1. Maldos

Žemaičių Kalvarijos kalnų maldas sudaro: aklamacijos “Garbiname Tave” (len. *Klanian się Tobie*), atliepai “Pasigailėk mūsų, Viešpatie” (*Zmiluj się nad nami, Boże*) arba “Pasigailėk mirusių, Viešpatie” (*Zmiluj się nad zmarłych, Boże*) bei “Amen” (*Amen*).

Kalvarių maldose svarbiausia ir dažniausiai pasikartojanti aklamacija yra hebrajų kalbos žodis “Amen”, į jokiais kalbas neverčiamas ir iš hebrajų liturgijos perėjęs į krikščioniškąją (Kajackas, 1997, p. 97).

Aklamacija “Pasigailėk mūsų, Viešpatie” arba “Pasigailėk mirusių, Viešpatie” – tai nuolat litanijų maldose kartojamas graikiškas šūkis *Kyrie, eleison!* Tai rodo, kad nuo ankstyvųjų krikščionybės laikų šios aklamacijos yra aktyvaus tikėjimo mišiose atspindys (Kajackas, 1997, p. 97). Todėl, reikia manyti, natūraliai buvo pritaikytos ir Kalvarių maldose, parenkant joms atitinkamą vietą bei laiką.

Kita malda – tai paraginimas, arba invokacija, “Melskimės” (*Módlmy się*), rodanti liturginių apeigų bendruomeninį pobūdį (Kajackas, 1997, p. 97). Ši maža maldos dalelė į Kalvarijos Kryžiaus kelius yra atėjusi iš Bažnytinės liturgijos.

Lenkų bažnytinėje kultūroje paminėtos maldos ir jų melodijos jau buvo žinomos XV–XVI amžių sandūroje (Rak, 1987, s. 439).

Istoriniai Bažnyčios šaltiniai byloja, kad šios maldų formos ir apmąstymai pirmą kartą lietuvių rašytiniuose šaltiniuose paminėti lenkų kalba maldaknygėje “Droga Krzyżowe Pana Jezusowe, które w dzień męki swoiey dla zbawienia naszego odprawil”, kuri išleista 1634 metais Vilniuje ir skirta čia veikusiai Šv. Juozapo Arimateičio ir šv. Nikodemo brolijai, praktikavusiai Kristaus kančios kelią ir besirūpinančiai krikščionišku mirusiųjų laidojimu (Droga Krzyżowa, 1987, s. 31–32). Laikui bėgant ši liturginė praktika tapo liaudies pamaldumo tradicija, laidojant mirusiuosius ir praktikuojant Kristaus Kryžiaus kelią ne tik Vilniaus krašte, bet ir Žemaitijoje. Vadinas, ši Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginių papročių dalis į lietuviškus šermenis yra atėjusi iš Lenkijos.

Dabar pažvelkime į šių maldų žemaitiškas ir lenkiškas melodines linijas.

Aklamacijų ir atliepų “Garbiname Tave, Viešpatie, Jėzau Kristau”, “Pasigailėk mūsų, Viešpatie” ir “Amen” bei maldos “Melskimės” melodinės linijos žemaitiškas variantas (A. Motuzas, 1993A, p. 16):

Lenkiškas var. (Śpiewnik Liturgiczny, 1991, s. 279; 519):

Šių maldų melodika ryškiai atskleidžia nuosaikią melodinę slinktį, besiremiančią laisvu, ramiu melodijos interpretavimu, kuris sukuria unikalų grigališkosios psalmodijos ir liaudiškojo giedojimo manieros derinimo būdą. Melodijos lyg ir išlaiko himno struktūrą, formas, tačiau kiekviename posmelyje ryškūs nauji ritminiai, melodiniai elementai. Variacijos himnus paverčia savotiškomis liaudies dainomis su grigališkojo choralo struktūra bei melodine slinktimi. Lenkų mokslininkai teigia, kad panašus grigališkojo choralo ir liaudies giesmių meloso santykis yra ir lenkų maldose bei giesmėse (Bartkowski, 1987, s. 121). Atliepai Lenkijoje giedami dviem melodijomis. Pirmoji yra pagrįsta liaudies dainos intonacijomis, ant-

roji – kompozitoriaus Karolio Hoppes melodika (Rak, 1987, s. 442).

Be jau minėtos maldos “Melskimės”, Kalvarijų Kryžiaus kelių maldyne yra ir kitų maldų, kaip antai poteriai: “Tėve mūsų” (*Ojce nasz*), “Sveika, Marija” (*Zrować, Maryia*), “Tikiu į Dievą Tėvą” (lenkų Kalvarijų Kryžiaus kelių maldynuose ir giesmynuose šios maldos nebuvo rasta – aut. past.) bei “Garbė Dievui Tėvui” (*Chwał Ojcu*).

Malda “Tėve mūsų” vadinama Viešpaties malda, nes jos apaštalus mokęs pats Kristus. “Sveika, Marija” – Marijos malda. “Tikiu į Dievą Tėvą” yra apaštaltų tikėjimo išpažinimo malda. Jos visos priskiriamos poteriams (kiekvieno praktikuojančio kataliko kasdienėms maldoms).

Istorikai, rašydami apie Lietuvos krikštą 1387 m. Vilniuje ir 1413 m. Žemaičiuose, teigia, kad Vytautas ir Jogaila “it koku du apaštalu mokė žmones ir išguldinėjo žemaitiškai poterius” (Wolonczewskis, 1848, p. 37). Jogailos kapelionas Mikalojus Kozlovskis po Jogailos mirties (1434 07 31) Bazelyje atlaikė gedulingas pamaldas ir pasakė pamokslą, kuriame tarp Jogailos nuopelnų paminėjo ir tą, kad jis “tiek buvęs lietuvių išganymui atsidėjęs, kad pats mokęs juos Apaštaltų Tikėjimo Išpažinimo (“Tikiu į Dievą Tėvą” – aut. past.) ir Viešpaties maldos (“Tėve mūsų” – aut. past.), ir pats išvertęs iš mūsų (lenkų – aut. past.) į jų (lietuvių – aut. past.) kalbą, kad lengviau jie galėtų suprasti ir atsiminti” (Monumenta medii aevi historica, 1891, s. 326–327). Tą patį savo istoriniuose darbuose pakartoja ir J. Dlugošas (Długosz, 1876, s. 466–467).

Kaip matome, tarp dviejų maldų, kurių buvo mokomi krikštijami lietuviai, “Sveika, Marija” nėra paminėta. Pirmoji tikra žinia apie šios maldos vartojimą siekia 1430 metus: Vytauto mirties metais Vilniuje prie Šv. Jono bažnyčios buvo įsteigta brolija, kurios nariai šventomis dienomis giedodavo bažnyčioje 10 “Tėve mūsų” ir “Sveika, Marija”. Vadinasi, ši malda kartu su “Tėve mūsų” buvo vienodai vertinama, o jos giedojimas arba kalbėjimas viešai ir garsiai turėjo padėti išmokti ir kitiems. Taip, reikia manyti, žodinės tradicijos dėka jos plito (iš Lenkijos) po Lietuvą, kol kartu su Žemaitijos krikštu pasiekė ir Žemaitiją.

Kita malda – “Garbė Dievui Tėvui”, arba mažoji doksologija, – skiriama Švč. Trejybės garbei. Nuo kada ji žinoma Lietuvoje ir Žemaitijoje? Tiksliai atsakyti į šį klausimą šiandien neįmanoma. Tačiau, reikia manyti, kad į Lietuvą ji atkeliavo kartu su pirmaisiais pranciškonais ir dominikonais. Istoriniai šaltiniai liudija, kad Lenkijos sinodai jau XIII – XIV a. iš pradžių tik patarė, o vėliau ir įsakė bažnyčiose prieš sumą giedoti maldas “Tėve mūsų”, “Sveika, Marija”, “Tikiu” ir “Švč. Trejybės pagarbinimą” [“Garbė Dievui Tėvui” – aut. past.] (Sasnauskas, 1924, p. 6 – 7). Laikui bėgant, ši tvarka išgalėjo visose Lenkijos bažnyčiose, todėl kartu su krikščionybe buvo įvesta Lietuvoje ir Žemaitijoje.

Į Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio maldyną sudėtos visos šios maldos, reiktų manyti, pirmiausia buvo skirtos laidotuvėms, t.y. melstis už mirusius. Tam impulsą davė jėzuitai, kurių iniciatyva jau 1630 metais veikė Kristaus laidotuvių Šv. Juozapo Arimateičio ir šv. Nikodemo brolija. Jos nariai turėjo rūpintis, kad mirusieji būtų krikščioniškai palaidoti, todėl kiekvienas narys privalėjo mokėti ir suprasti poterius bei pamaldžiai apmąstyti Viešpaties Jėzaus Kristaus kančią (X. S., 1873, s. 573). Žemaitijos spausdintiniuose šaltiniuose šios maldos pirmą kartą randamos dominikono Jurgio Kasakovskio 1681 metais Vilniuje išleistoje maldaknygėje „Rožancius Szwęciasius Maryios Pannos ur Saldžiausya warda Jezusa teypogi spasabas apwayksciojima kalnu Kalwaryos Zaimaiciu su modlitwomis yr giesmėmis anto sluzijanciomis“.

Aišku yra tai, kad visos šios maldos buvo žinomos gerokai anksčiau nei buvo įkurta Žemaičių Kalvarija.

Tyrimas atskleidžia, kad Žemaičių ir Zebrzydovskos Kalvarių Kryžiaus kelių maldos nėra specialiai joms skirti autoriniai kūriniai, o sena krikščionių religinės praktikos pamaldumo forma, atėjusi iš Europos pirmaisiais krikščionybės amžiais.

2. Giesmės

Istoriniai šaltiniai byloja, kad viduramžiais Vakarų Europos šalyse išsivysto paprastų žmonių apeiginė muzika (maldos ir giesmės), skirta Kristaus kančios kultui, nors apie meno sampratą Bažnyčioje užsimeinama jau daug anksčiau. Pirmą kartą tai padarė Arco sinodas, vykęs 1025 metais: „Mokantys skaityti per meną (dailę ir muziką) įžvelgia visa tai, ko negali sužinoti Šv. Rašto dėka (Goff, 1970, s. 345).

Pirmą kartą Lenkijoje procesijų metu, einant nuo vienos bažnyčios link kitos, paprastų žmonių giedamos giesmės pradėtos naudoti apie 1521 metus. Jos buvo skirtos giedoti gavėnios laiku (Bobowski, 1893, s. 254 – 262). XVI – XVII a. Lenkijos karalystėje, kartu ir Lietuvos kunigaikštystėje Kristaus Kančios kelio apeiginius papročius kūrė įvairių vienuolių ordinai bei brolijos. Viena pirmųjų – Krokuvos Kristaus Kančios brolija, įsikūrusi 1595 metais prie Šv. Pranciškaus bažnyčios (Rosenbeiger, 1979, s. 82) bei Vilniuje 1634 metais veikusi Šv. Juozapo Arimateičio brolija (Droga Krzyżowa, 1987, s. 31). Krokuvos Kristaus Kančios brolija Kryžiaus kelio apeiginius papročius praktikavo remdamasi M. K. Radvilos laiškais, kurie Krokuvą pasiekė apie 1607 metus (Grochowski, 1607, s. 42). Šios brolijos kartu su vienuoliais bernardiniais vedė procesijas iš bažnyčių į bažnyčias giedodami atgailos giesmes, litanijas ir psalmes (Droga Krzyżowa, 1987, s. 41 – 42). Zebrzydovskos bernardinai Paskalijus Servana šios vietovės pamaldumui kelti 1791 metais išleido maldų knygą „Uwagi stosowne“ (Chadam, 1984, s. 18). 1831 metais šis maldynas buvo kunigo Jono Miko perdirbtas ir pritaikytas apvaikščioti Kalvarijas meldžiantis už miru-

sius. Kaip rodo tyrimai, tik nuo 1831 metų Zebrzydovskos Kalvarijos Kryžiaus kelyje nusistovi ir įsitvirtina šiai vietai būdingi apeiginiai papročiai (Chadam, 1984, s. 18).

Siekdamas detaliau atskleisti iškeltą problemą, autorius naudosis jau publikuotu savo straipsniu „Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikščiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai“, kur buvo atliktas Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių kilmės aprašymas (Motuzas, 1998, p. 53 – 80). Ši mokslinė publikacija rodo, kad tradicinės Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės yra šios: „Garbinkime Švenčiausiąjį Sakramentą“ (nenaudojama, giedant Kalnus per laidotuves – aut. past.), „Atmink, krikščioni“, „Dieve mūsų Sutvėrėjau“, „Mokė ilgai“, „Sveika, Marija“, „Jėzų Kristų Judošius“, „Stovi Motina“, „O, žmogaus siela“, „Kurs už mus kaltus kentėjai“, „Mieliausias Jėzau“ (senesnė redakcija – „Saldžiausias Jėzau“ – aut. past.), „Atmink sau, o siela“, „Jėzau Kristau maloniausias“, „Šviesa pasaulio viso“ bei „Visų Šventųjų litanija“ (Motuzas, 1998, p. 53 – 80). Remdamiesi minėtame straipsnyje atliktu tyrimu, kad galėtume palyginti, žvilgtelėsime ir į naujos redakcijos Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmynus. Tai padės atskleisti skirtumus ir sąsajas su Lenkijoje esančia Zebrzydovskos Kalvarija.

Tyrimą pradėsime nuo Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių, kurias vėliau lyginsime su analogiškėmis Zebrzydovskos Kalvarijos giesmėmis.

Pirmoji ir baigiamoji Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmė yra „**Garbinkime Švč. Sakramentą**“. Ji atėjo iš Švenčiausiojo Sakramento garbinimo tradicijos, kurią Bažnyčia oficialiai įteisino 1215 m. IV Laterano susirinkime (Kajackas, 1997, p. 249). Manome, kad ši tradicija į Lietuvą, kartu ir į Žemaitiją yra atėjusi kartu su krikščionyste. Vadinasi, tai, kad ši giesmė negiedama per laidotuves, o giedama Kalnų procesijos pradžioje ir pabaigoje, yra dėsningas reiškinys, atskleidžiantis ritualinių Žemaičių Kalvarijos kalnų procesijų esmę. Tyrimai rodo, kad analogiškai Švč. Sakramentas buvo garbinamas ir Zebrzydovskos Kalvarijoje. Tad belieka palyginti šios giesmės melodines linijas ir rasti sąsajas bei skirtumus.

Lietuviškas variantas (Motuzas, 1993A, p. 47):

Gar - bin - ki - me Šven - čiau - sia - jį Sak - ra - men - tą,

Jė - zaus Kris - taus, mūsų Vieš - pa - ties, tik -

ra - jį Kū - ną ir Krau - ją. Da - bar ir vi - sa -

dos, ir per am - žius. A - men.

Lenkiškas var. (Siedlecki, 1994, s. 271–272).
Melodija 1:

Nie - chaj bę - dzie po - chwa - lo - ny,
Od nas wszyst - kich u - wiel - bio - ny,
Prze - naj - święt - szy Sa - kra - ment,
Ten nie - bieš - ki - tes - ta - ment.

Melodija 2:

Nie - chaj bę - dzie po - chwa - lo - - ny,
Prze - naj - święt - szy Sa - kra - mant, te - raz i
zaw - szc i na wie - ki wie - kow. A - men.

Melodija wileńska:

Nie - chaj bę - dzie poch-wa-lo - ny, Prze - naj-swię - t - szy Sa - kra - ment,
Praw - dziwe Cia - lo i Krew Pa - na na - szc - go Jc - zu - sa Chrystu - sa.

Šias tris lenkiškas melodijas yra akivaizdžiai paženklinsi lotyniško grigališkojo choralo giedojimo kultūra. O Žemaičių Kalvarijos giesmės melodijos variantas yra himno struktūros ir formos su lygia melodine linija. Visas šias melodijas vienija ta pati tonacija ir nuoseklios melodinių slinkčių linijos. Žemaičių Kalvarijos giesmės varianto melosas yra sa vaip autentiškas, tuo ir skiriasi nuo lenkiškųjų.

Pradžios giesmė **“Atmink, krikščioni”** (pagal naująją redakciją “Bro liai, atminkim” – aut. past.) yra kilusi iš lenkų pranciškonų kultūros. Jos tekstą parašė bernardinai Jokūbas Wujekas XVI amžiuje, o melodiją pirmą kartą pateikė taip pat lenkų kun. Mykolas Miodušeuskis 1838 metais (Motuzas, 1997, p. 79). Tyrimas rodo, kad Žemaitijoje ši giesmė randa ma jau Saliamono Mozerkos Slavočinskio 1646 metais išleistame pirmajame lietuvių katalikų giesmių rinkinyje “Giesmės Tikieimuy Katholickam priderancias” (Slavočinskis, 1958, p. 133 – 163). Beje, šis giesmynas autoriaus buvo dedikuotas Žemaičių vyskupui Jurgiui Tiškevičiui, kuris labai rūpinosi giesmių platinimu Žemaitijoje.

Giesmė “Atmink, krikščioni” priskiriama prie gavėnios laiku giedamų atgailos graudulingųjų giesmių. Jos tekstas yra labai ilgas, todėl ankstesnieji redaktoriai ir sudarytojai jį dalindavo į dvi ar tris giesmes. Taip atsirado giesmės “Valandą pirmą” ir “Valandą šeštą”, kurios ir teksto, ir melodijos požiūriais tęsia giesmę “Atmink, krikščioni”.

Giesmės “Atmink, krikščioni” lietuviškas var. (Motuzas, 1993A, p. 15):

Bro - liai, at - min - kim, ką Jė - zus ken - tė - jo,
Kai šven - tą krau - ją ji - sai už mus lie - jo,
kaip ji su - ga - vę bai - siau - siai kan - ki - no,
kol nu - ma - ri - - no.

Lenkiškas var. (Chadam, 1984, s. 516):

Roz - mys - laj - my dziś, wier - ni chrze - sci - ja - nie,
Ja - ko Pan Chrys - tus za nas cier - pial ra - ny.
Od po - i - ma - nie nie miał odposz - nie - nia az dos - ko - na - nie.

Palyginę lenkišką ir lietuvišką melodijas galime nesunkiai pastebėti, kad tai tos pačios melodijos atmainos, besiskiriančios tik labai nežymiais melodiniais niuansais. Taigi galime tvirtinti, kad nors ir yra kilusi iš lenkų kultūros, ši giesmė bendros krikščioniškosios kultūros keliais pasiekė Žemaitiją ir šian dien yra įsitvirtinusi vyresniosios kartos atmintyje.

Kita gavėnios laiko giesmė – **“Dieve mūsų Sutvėrėjau”**. Ji taip pat datuojama XVI amžiumi ir taip pat yra kilusi iš lenkų pranciškonų kultūros.

Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės “Dieve, mūsų Sutvėrėjau” melodijos var. (Motuzas, 1993A, p. 16):

Die - ve mū - sų Su - tvė - rė - jau,
Ma - - lo - - nin - gas at - pir - kė - jau,
leisk Ta - - ve mums pri - si - min - ti,
Ta - - - vo mei - lę iš - pa - žin - ti.

Lenkiškas var. (Chadam, 1984, s. 176):

Oj - cze Bo - ze wszech - mo - ga - cy, kto - ry z mi - los - ci go - ra - ccj
 Zes - la - les na te nis - ko - sci Sy - na swe - go zwy - so - ko - sci.

Palyginę čia pateiktas melodijas, pastebime tik vieną panašumą – tai vyraujantis 3/4 metras. Šis bendras bruožas gali būti susijęs su giesmės literatūrinio teksto rimu, kai melodijai reikia būtent tokio metro ir ritmo. Lygindami žemaitišką variantą su lenkišku, matome, jog žemaitiškai melodijai būdinga mažorinė dermė, o lenkiškai – diatoninė dorinė dermė, išsiskirianti paaukštintu VI dermės laipsniu (dorine seksta), kuris suteikia dermei šviesesnio minoro pobūdį. Todėl lenkiška melodija turi gedulin-gumo atspalvį, skirtingai nuo mažoriškai skambančios žemaitiškos šios giesmės melodijos. Atidžiau pažvelgę taip pat pastebime, kad žemaitiškoje melodijoje sinkopės formuoja specifinį giesmės ritminį modelį. Sinkopė suteikia melodijai tam tikro šaižumo, pabrėžia impulsyvų judesį, jo ritmą. Ji intensyvia melodingos augimą ir stiprina pakilią nuotaiką. Lenkiškai melodijai būdingi maži intervalai, intonacinei melodijos struktūrai – sekundos, tercijos ir kvintos.

Taigi galima teigti, kad giesmės “Dieve, mūsų Sutvėrėjau” melodijos yra savaip autentiškos ir kiekviena atstovauja savam kraštui.

Kita giesmė – “Mokė ilgai” – tyrimo metu nerasta nei lenkiškuose, nei S. M. Slavočinskio giesmynuose. Giesmę pavyko rasti tik minėtoje 1681 metais išleistoje dominikono Jurgio Kasakovskio maldaknygėje. Greičiausiai ji ir yra jo paties sukurta.

Žemaičių Kalvarių kalnų giesmės “Mokė ilgai” melodijos var. (Ekspedicijų medžiaga):

Il - go - kai juos pa - mo - ki - nęs,
 kad jie bū - tų vis ki - to - kie,
 ten jis ant A - ly - vų kal - no,
 žmo - gau, tai dėl ta - vo pel - no.

Kaip matome, šios giesmės melodija yra tapati “Dieve, mūsų Sutvėrėjau” melodijai.

Giesmė “Sveika, Marija” yra kartu ir malda. Apie ją jau kalbėjome analizuodami maldas. Pridurti galima tik tiek, kad Lenkijoje ji yra giedama, o ne kalbama kaip poteriai.

Lietuviškas “Sveika, Marija” melodijos var. (Ekspedicijų medžiaga):

Svei - ka, Ma - ri - ja ma - lo - nės pil - no - ji,
 Vieš - pats su Ta - vi - mi. Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rū,
 ir pa - gir - tas Ta - vo sū - nus Jė - zus. Šven - to - ji Ma - ri - ja
 Die - vo Mo - ti - na, melsk už mus nu - si - dė - jė - lius
 da - bar ir mū - šų mir - ties va - lan - dą. A - men!

Lenkiškas var. (Siedlecki, 1994, s. 748):

Zdro - was Maryjo, las - ki pel - na,
 Pan z Tobą; i blo - go sla - wion o - woc

Pažvelgę į šios giesmės melodijas pastebime, kad žemaitiškoji tarsi ir išlaiko himno struktūrą, formą, taip pat išlieka ir melodinė linija. Bet melizmatika, ekspresyvus giedojimas, laisvi atsikvėpimai, tempo sulėtinimai ar pagreitinimai himną paverčia savitiška liaudies daina. Iš grigališkojo choralo lieka tik giesmės struktūra bei melodinė linija. O lenkiškos melodijos griežtas ritmas ir lygi melodika rodo, kad ji yra pritaikyta žygiui arba ėjimui. Pažvelgus atidžiau atrodo, kad melodinės linijos yra tapačios, bet kartu ir skirtingos (muzikos pobūdžiu).

Giesmė “Jėzų Kristų Judošius” taip pat yra kilusi iš pranciškonų kultūros, o į Žemaitiją atėjusi iš Lenkijos per Vilniaus, Kauno, Kretingos bei Telšių bernardinus. Giesmės autoriumi laikomas pranciškonas Vladislavas iš Gielniovo (Vaišnoras, 1958, p. 173).

Pateikiame Žemaičių Kalvarių kalnų giesmės “Jėzų Kristų Judošius” melodijos var. (Motuzas, 1993A, p. 18):

Vieš - pats la - bai nu - liū - dėš i so - dą
 a - tē - - jo: šven - toj nak - ties ty - lo -
 je jis mels - tis no - rė - - jo.

Lenkiškas var. (Chadam, 1984, s. 501):

Je - zu - sa Ju - dasz prze - dal
za pie - nią - dze nędz - ne, Bog Oj - ciec Sy -
na ze - slal na zba - wie nie du - szne.
Je - zus kie - dy wie - cze - rzał, Swe Cia - lo roz -
da - wal, A po - sta - lo Swe - mi le
Swo - ja Krwia na pa - - - - wal.

Matome, kad šios giesmės melodijos skiriasi. Žemaitiška yra griežtos, aiškios ritmikos, kuri nulemia jos specifiškumą (skirta atlikti einant), tuo tarpu lenkiško varianto melodika yra choralinio pobūdžio. Žemaičių Kalvarijos kalnų melodikos dominuojanti ypatybė yra sekundos paruoštas kvartos šuolis iš antro dermės laipsnio į penktąjį. Lenkiška giesmė atskleidžia vieną Žemaičių melodijose prigijusią išraiškos priemonę – tai penkto laipsnio pratęsimas fermata, kuri suardo “kvadratinę” melodijos sandarą. Ši išraiškos priemonė turi savitą estetinį poveikį ir suteikia gedulingai giesmės melodijai švelnų lyrinį atspalvį. Dar atidžiau patyrinę, pastebime, jog žemaitiška giesmė labai artima lietuvių liaudies dainai “Gysta gaideliai ryliuoja”.

Lietuvių liaudies dainos “Gysta gaideliai ryliuoja” melodija (Lietuvių liaudies dainynas, 1995, p. 555):

Gys - ta gai - de - liai, ry - liuo - ja,
bro - le - liai žir - gus bal - no - ja,
be - bal - no - da - mi, be - ry - mo - da - mi,
mer - gy - tę bu - - di - - na.

Kita iš eilės tyrimui pateikta giesmė – tai garsus himnas “**Stabat Mater**”. Jos autorius – taip pat pranciškonų kompozitorius Jacopane da Todi [kiti mano, kad šio kūrinio autorius yra šv. Bonaventūras] (Remesa, 1996, p. 31–32). Ši giesmė per Lenkiją Lietuvą pasiekė kaip “**Stovi Motina**” su daugybe melodijų variantų. Ji taip pat randama ir jau minėtame S. M. Slavočinskio giesmyne. Ji priskiriama prie giesmių “Apie kančią Viešpaties Jėzaus”.

Tyrimui pateikiame Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės “**Stovi Motina**” melodijos variantą (Ekspedicijų medžiaga):

Sto - vi mo - ti - na ir ver - kia:
ve - da Sū - nū jos pas - mer - kę,
iš - rink - tos tau - - tos va - dai.

Lenkiškas var. (Siedlecki, 1994, s. 111–112):

A pod Krzy - zem Mat - ka sta - la. Po - gra - zo - na w smut - ku, tka - la.
Gdy na Krzy - zu wi - sial Syn, gdy na Krzy - zu wi - sial Syn.

Abiejų melodijų vaizdingumą atskleidžia jų kontūrų bangavimas, reljefas. Žemaitiškos giesmės melodeinei linijai būdingas drąsus kvartos pakilimas aukštytin, nusileidimas ir vėl graškiais vingiais lengvai kylanti linija. Lenkiška melodija yra sekvencinio tipo, daug ramesnė, turi mažiau įtampos. Tai dvi skirtingos melodijos. Žvilgtelėkime ir į originalią šios giesmės melodiją (Siedlecki, 1994, s. 142):

Sta - la Mat - ka Bo - les - ci - wa
O - bok krzy - za led - wo zy - wa, Gdy na krzy - zu
wi - sial Syn, Gdy na krzy - zu wi - sial Syn.

Taigi – tai jau trečia originali melodija.

Žemaičių Kalvarijos giesmė “**O, žmogaus siela**” randama ne tik jėzuito S. M. Slavočinskio giesmyne, bet ir jau minėto dominikono Jurgio Kasakovskio maldaknygėje bei Žemaičių Kalvarijos dominikonų 1765 metais išleistame giesmyne “Giesmes apie szwęciasy Panna Marya par storone wiena kuniga N.W. zokona szwęta Dominika Klwaryios Ziamayciu Klostoriaus iszdruktawotas 1765” (Vaišnora, 1958, p. 186). Lenkų muzikologiniai šaltiniai šią gavėnios giesmę kildina iš XVI amžiaus (Siedlecki, 1994, s. 127).

Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės “**O, žmogaus siela**” melodijos var. (Ekspedicijų medžiaga):

Krikš - cio - nio sie - la kiek - vie - no,
 at - min - ki Jė - zų šian - die - ną.
 At - mink kan - čias At - pir - kė - jo,
 kiek šven - to krau - jo iš - lie - jo.

Lenkiškas var. (Chadam, 1984, s. 175):

O du - szo wszel - ka na - boz - na,
 Ku mi - le - mu Bo - gu sklon - na, Wej - rzyj na Sy -
 na Bo - ze - go, na Zba - wi - cie - la na - sze - go.

Atlikę melodijų analizę, pastebime, kad žemaitiška giesmė prasideda ir baigiasi II laipsniu, o vietoj giesmės įprastos minorinės tonacijos yra mažorinė. Joms būdingas siauras melodinės atkarpos diapazonas (tercija). Įdomu tai, kad Kalnų melodija prasideda ir baigiasi II laipsniu, o lenkiška – pirmu. Apvaikščiojimas ir lauko aplinka, kur reikia ryškesnių sąskambių, matyt, lėmė tai, kad Žemaičių Kalvarijos giesmėje yra daugiau mažoro nei minoro.

Išvada – tai dvi skirtingos melodijos, atspindinčios savo krašto melosą.

Giesmės “Kurs už mus kaltus” autoriumi yra laikomas pranciškonas pal. Vladislavas iš Gielniovo [+1505 m.] (Vaišnora, 1958, p. 173). Ši gavėnios giesmė buvo išversta iš lenkų kalbos ir giedama Lietuvos bernardinų bažnyčiose (Joanes de Komorovo, 1961, s. 258). Ji randama ir jau mūsų ne kartą minėtame S. M. Slavočinskio giesmyne. Melodijos autorius, lenkų nuomone, yra pranciškonas J. Surzynskis (Motuzas, 1997, p. 49).

Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės “Kurs už mus kaltus” melodija (Motuzas, 1997, p. 52):

Kurs už mus kal - tus ken - tė - jai.
 Jė - zau Kris - tau, Die - ve -
 mū - su, būk mums gai - les - tin - gas,
 būk mums gai - les - tin - gas, būk mums
 gai - les - tin - gas!

Lenkiškos giesmės *Któryś za nas cierpial rany* melodijos (Siedlecki, 1994, s. 124):

Melodija I:

Kto - rys za nas cier - pial ra - ny,
 Je - zu Chry - ste, zmi - luj sie nad na - mi.

Melodija II:

Kto - rys za nas cier - pial ra - ny, Je - zu
 Chry - ste, zmi - luj sie nad na - mi.

Lietuviškai melodikai tenka dominuojantis Žemaičių melodijų bruožas – sekundos paruoštas kvartos šuolis iš antro dermės laipsnio į penktą. Melodija baigiasi II laipsniu, kuris, giedant dviem ar trim balsais, tampa dominante. Lenkiškos melodijos ryški melodinė slinktis žemyn ir lenkų muzikai būdingas kvartos intervalo šuolis skiriasi nuo žemaitiškos, kas rodo, kad giesmės kilmė yra lenkiška.

Giesmės “Miliausias Jėzau” (pagal Rožinio redakciją – “Saldžiausias Jėzau”) nėra nei S. M. Slavočinskio giesmyne, nei 1726 metų laidos giesmyne “Balsas Szirdies pas Wieszpaci Diewa, Panna Szwenziausia ir Jo Szwentus Danguy Karaliaujančius szaukanczius par giesmes”, nei viename lenkiškame giesmyne ar maldyne. Ji randama tik Jurgio Kasakovskio jau minėtame maldyne, prie vienos iš Žemaičių Kalvarijos kalnų vietų (stočių) su nuoroda, kad giesmės reikia ieškoti “Saldžiausiojo Jėzaus vardo rožinyje”, kuris yra tame pačiame leidinyje. Vėlesniuose leidiniuose, kaip antai “Auksa Altorius arba Szaltinis dangiszku skarbu”, ši giesmė vadinama taip: “Rožanczius Saldžiausio Wardo Wieszpacies Jėzaus. Giedamas, ypatingai už mirusius” (Auksa Altorius, [...] 1879, p. 433). Tai rodo, kad ši giesmė, kaip pastebime vėliau, buvo pritaikyta ar parinkta specialiai Žemaičių Kalvarijai. Kyla klausimas, kam pirmiausia ji buvo skirta: ar giedoti Kalnus procesijų metu ar per šermenis? Atsižvelgdami į šaltinio nuorodą, jog giedama paprastai už mirusius, galime kelti prielaidą, kad ši giesmė visų pirma buvo skirta giedoti per šermenis, o vėliau natūraliai jaugo į procesinius Kalnus. Žinant, kad krikščionišku laidojimu be jėzuitų dar rūpinosi ir Žemaičių Kalvarijos dominikoniškoji Šventojo Rožančiaus brolija, natūralu, kad ji iš Saldžiausiojo Viešpaties Jėzaus vardo rožinio buvo įtraukta ir į dominikoniškosios kultūros fenomeną – Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmes. Ar tik dominikonas J. Kasakovskis nebus šios giesmės autorius? Bet tai jau literatūrologų tyrinėjimo objektas.

Kalnų giesmės “Mieliausias Jėzau”, arba “Salčiausias Jėzau”, melodija (Ekspedicijų medžiaga):

Mie - liau - sias Jė - zau, dėl ma - nės su - žeis - tas,
 Tu gy - dai sic - las net nu - mirt pas - merk - tas.
 Vien šte - bė - tis lie - ka: ne - či - mi
 Tu nie - ko dar už - mo - ki dan - gum.

Pažvelgę į šios giesmės melodikos slinktį, pastebime ryškų antifoninį giedojimo būdą, t.y. giesmė giedama pasiskirsčius į dvi grupes – vyrų ir moterų. Ši tradicija turi daug bendro ir lietuviams būdingu dialoginiu dainavimu (Čiurlionytė, 1969, p. 59). Melodijos lenkiškuose giesmynuose aptikti nepavyko, kas leidžia teigti, kad ji yra lietuviška.

Viena seniausių ir šiandien dar tarp senosios kartos populiariausių gavėnios giesmių yra “**Jėzau Kristau maloniausias**”. Jos tekstą 1610 metais parašė pranciškonas Abrachamas Rožniatowski. Giesmė skirta giedoti per gavėnią (Siedlecki, 1994, p. 113).

Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės “Jėzau Kristau maloniausias” melodija (Motuzas, 1993A, p. 32):

Jė - zau Kris - tau ma - lo - niau - sias, A - vi -
 nė - li ne - kal - čiau - sias,
 troš - kai, troš - kai ant kry - žiaus nu -
 mir - ti, žmo - nes, žmo - nes
 klys - tan - čius at - pirk - ti.

Lenkiškos giesmės *Jezu Chryste, Panie miły* melodija (Siedlecki, 1994, S. 113–114):

Je - zu Chrys - te, Pa - nie mi - ly, O Ba - ran - ku tak cier - pli - wy,
 Wznio - sles, wznio - sles na krzyz - re - ce swo - je,
 Gla - dzac, gla - dzac nie - pra - wo - sci mo - je.

Kaip pastebime, šioms tapačias melodines slinktis turinčioms giesmėms būdingas nuoseklus melodijos kilimas ir kritimas. Pamažu kylančiai žemaitiškos melodijos garsų sekai būdingas tiek mažoras, tiek ir minoras, ypač paskutiniam muzikiniam sakiniui, kuris baigiasi II laipsniu, arba dominantine funkcija. Lenkiškai melodijai būdingas minoras. Abi giesmės vienija identiška melodinė slinktis.

Kitos dvi giesmės, neturinčios tiesioginių atitikmenų lenkų muzikinėje kultūroje, kaip parodė tyrimas, yra “Atmink sau, o siela” ir “Šviesa pasaulio viso”.

Kalnų giesmės “**Atmink sau, o siela**” melodija (Ekspedicijų medžiaga):

Jė - zus vai - to - - jo, verk ir
 tu, at - mink, kiek iš - - ken - tė kan -
 čiu, nuo so - do kru - vi - nos mal -
 dos lig pas - ku - ti - nės va - lan - dos.

Melodijos analizė rodo, kad ji yra identiška lietuvių liaudies dainai “Paleidau žirgą į lankas”. Tai leidžia teigti, kad giesmės melodija galbūt laikui bėgant tapo dainuojamosios tautosakos dalimi.

Lietuvių liaudies dainos “Paleidau žirgą į lankas” melodija (Ekspedicijų medžiaga):

Pa - lei - dau žir - gą į lan - kas, o
 pats nu - é - - jau pas pa - nas, oi
 ly, oi ly, oi ly - - lia lia, o
 pats nu - é - - jau pas pa - nas.

Kita lenkiškuose giesmynuose neužfiksuota Kalnų giesmė – “**Šviesa pasaulio viso**”. Jos melodija (Ekspedicijų medžiaga):

Lie - kim a - ša - ras vi - si grau - džiai,
 ver - kim šir - di - mi: Jė - zus Kris - tus jau mi -
 rės, tiek pik - ty - bių pa - ty - rės.

Lenkai turi keletą giesmių, kurias gieda analogiškai Kryžiaus kelio vietoje “Jėzus kenčia ir miršta ant kryžiaus”, variantų.

Melodija I (Chadam, 1984, s. 74):

Przy - stąp bli - zej, po - pa - trzaj się, na boz - na du szo,
 Dzwi - gnij o - czy, stra - pio - ne - go uj - rzysz Je - zu - sa.
 Ca - ly jest bi - czo - wa - ny, cierniem ko - ro - no - wa - ny.
 Pi - lat Nan de kret wy - da - je. Nie - sprawie - dli - wy.

Melodija II (Chadam, 1984, s. 80–81):

Zas - ta - now się, chrzes - ci - ja - nie,
 na chwil - kę ma - lą,
 Mę - kę Pan - ską roz - wa - zac,
 Tak - ze du - szom zmar - lych wier - nych
 w czysc - cu po - ma - gac.

Matome, tai visiškai skirtingos giesmės, todėl lietuviškos giesmės šaknų reikėtų ieškoti lietuvių liaudies kūryboje, juolab, kad ši giesmė turi grynai lietuviškoms (žemaitiškoms) liaudies dainoms būdingų elementų (pvz.: tipiškos lietuviškos melodijų galūnės bei pradžia, prasidedanti IV dermės laipsniu). Lenkiškos giesmių melodijos turi slaviško meloso atspalvį.

Kalvarijos baigiamos “Visų Šventųjų” litanija. Jos kilmė siekia IV amžiaus pabaigą Sirijos antiochijoje, tai yra šv. Jono Chrizostomo laikus, kada maldos metu bendruomenė atsiliepdavo maldavimo žodžiais *Kyrie, eleison!*

Vakarų Bažnyčioje panašiai buvo meldžiamasi Velykų apeigų metu. Milano liturgija litanijos maldą kalba gavėnios sekmadieniais. Senose Ispanijos liturginėse knygose irgi yra litanijos maldų. Šv. Benedikto vienuolių regula liepia malda užbaigti kiekvieną Valandų Liturgijos valandą. Popiežiaus Gelazijaus (+1496) apeigynas turi panašių maldavimų, kurie pavadinti *Orationes sollemnes*. Manoma, kad praktikuojant šias maldas ir atsirado “Visų Šventųjų” lita-

nija, kurios pavyzdžiu buvo sukurtos vėlesnės ir šiaudieną dar gyvuojančios litanijos. Šią litaniją giedavo maldininkai Romoje procesijų metu. Taip pat buvo atliekama Velykų vigilijoje, per krikšto apeigas, kunigų ir diakonų šventinimus, Bažnyčios pašventinimo apeigas bei iškilmingų vienuolių įžadų metu (Kajackas, 1997, p. 97 – 98). Paskutinį jos variantą nustatė pop. Pijus V (1566 – 1572) ir nurodė, kada giedoti. Popiežius mini ir “Litanijos” giedojimą per laidotuves (Lexikon [...], 1957, S. 350). Reikia manyti, kad Lietuvoje ji buvo žinoma jau pirmaisiais krikščionybės amžiais, o atnešė šią pamaldumo tradiciją viena iš Lenkijoje veikusių vienuolių. Tai galėjo padaryti pranciškonai ir dominikonai, kurie Lietuvoje buvo ypatingai išskėlę šventųjų kultą.

Žemaičių Kalvarijos kalnų “Visų Šventųjų” litanijos melodija (Motuzas, 1993A, p. 37):

Ky - ri - e, e - lei - son! Chris - te, e - lei - son!

Lenkiškos “Visų Šventųjų” litanijos (*Litania do Wszystkich Świętych*) melodija (Siedlecki, 1994, s. 810):

Abi giesmės melodijos priskiriamos prie senųjų melodijų, kurios atėjo iš grigališkojo choralo giedojimo tradicijos. Jos transformavosi į liaudišką Priedamųjų pamaldų apeiginį giedojimą ir pasižymi ypatinga metroritmine struktūra. Žemaitiškos melodijos ritmas yra laisvas, nes jį reguliuoja pasirinktas greitis ir atlikimo pobūdis. Lenkiškos melodijos ritmui būdingos pastovios sudėtinės metroritminės formulės. Čia yra paplitęs laisvas junginys su sava ritmine figūra. Lenkiškos giesmės melodikos metro ir ritmo formulės, nebūdingos lietuviškai melodikai, greičiausiai bus kilusios iš grigališkojo choralo.

Pažvelgę į bendrąsias žemaičių ir lenkų Kalvarijų Kryžiaus kelio giesmes matome, kad jos visos yra atėjusios iš Lenkijos ir turi savo autorius, tai yra sukurtos jėzuitų, dominikonų ir, natūralu, daugiausia pranciškonų vienuolijos narių, kurie buvo Kristaus Kančios kelio Jeruzalėje saugotojai ir kančios kulto kūrėjai bei garbintojai. Tyrimas taip pat parodė, kad visos šios giesmės (išskyrus keletą), prieš tapdamos Kalvarijos giesmėmis, buvo skirtos kažkuriam Katalikų Bažnyčios kalendoriniam laikui. Dauguma jų giedotos gavėnios ir Velykų vigilijos metu, kas patvirtina mūsų iškeltą tezę, kad minėtosios giesmės buvo ne specialiai Žemaičių Kalvarijos kalnams kurtos, bet paimtos iš įvairių giesminų, skirtų gavėnios kalendoriniam laikui ar šermenų apeigoms atlikti, ir pritaikytos arba tiesiog perneštos į Kryžiaus kelio pamaldumo tradiciją.

Trijų senosios redakcijos Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių – “Mieliausias (arba Saldžiausias) Jėzau”, “Atmink sau, o siela”, bei “Šviesa pasaulio viso” – ir jų melodijų, kaip parodė tyrimas, nėra lenkų kultūroje, kas leidžia manyti, jog yra vietinės, t.y. lietuviškos.

Lietuviškos kilmės yra ir dar keturios giesmės, tik jos priskiriamos jau naujajai Žemaičių Kalvarijos kalnų redakcijai. Tai giesmės: “Didi Patronka”, “Karalienė maloninga”, “Dangaus Karaliau” ir “Mieliausias Jėzau”.

Istorinių žinių apie giesmę “Didi Patronka” (liet. “Didi Globėja”) aptikti nepavyko. Vienintelis faktologinis liudijimas, kad ji atstovauja Kalvarijų tipo giesmėms ir yra Lenkijos Zebrzydovskos Kalvarijos maldyne, kur priskiriama prie Zebrzydovskos Kalvarijos apvaikščiojimo giesmių (Chadam, 1984, s. 213–214).

Lietuviška giesmės “Didi Patronka” melodija (Motuzas, 1993A, p. 28):

Kai Vieš - pats Jė - zus i Gol - go - tą
 ė - jo, ke - lios gar - bin - gos mo - te - rys ly -
 dė - jo. Šir - dys gai - lin - gos troš - ko
 gi pa - dė - ti Jė - zui ken - tė - ti.

Lenkiška Zebrzydovskos Kalvarijos giesmės *Ty któryś gorzko na krzyżu umierał* melodija (Chadam, 1984, s. 213):

Ty, kto - rys gorz - - ko
 na krzy - zu u - mie - ral, Re - eec i no - gi
 sro - gi gwozdz roz - dzic - ral; Daj do - brze sko - nac,
 na krzy - zu roz - pię - ty. Ba - ran - ku swię - ty!

Pažvelgę į lietuvišką melodiją, matome, kad ji yra lyrinė ir minorinė, o baigiasi pirmuoju laipsniu, arba tonika. Abi melodijos panašios pirmaisiais melodiniais sakiniais. Kompozitoriaus Mikalojaus Konstantino Čiurlionio nuomone, ryškiausias bruožas, skiriantis lenkų aplinkoje atsiradusią dainą ar giesmę nuo lietuviškos, yra punktyrinis ritmas, melodinės kryptys ir ypač melodijų baigiamosios kadencijos (Čiurlionytė, 1969, p. 66). Galime teigti, kad šią mintį pakankamai gerai iliustruoja pateiktas lenkiškas pavyzdys.

Kunigas dr. Jonas Vaišnora teigia, kad dvi Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės, – “**Karalienė maloninga**” ir “**Dangaus Karaliaus**” – be jokios abejonės, yra sukurtos Žemaičių Kalvarijos dominikonų (Vaišnora, 1958, p. 194). Senuosiuose giesmynuose ir maldynuose šios dvi giesmės randamos tik po 1856 metų pasirodžiusioje maldų knygoje “Naujas Aukso Altorius”. Tai lenkiškos maldaknygės “Złoty ołtarzyk” 1786 metais išspausdintas vertimas: į lenkišką maldaknygę įterpti visi dominikono Jurgio Kasakovskio sudaryti ir parengti rožiniai bei Kalvarijos kalnų giesmės. Naujajame kun. Kazimiero Prialgausko parengtame leidinyje pirmą kartą ir randamos šios dvi Baigiamosios giesmės. Maldynas tarnavo kaip vadovas ne tik per liturgines bažnyčios, bet ir per bendruomenines apeigas, namuose švenčiamas kalendorines šventes, laidotuves arba šermenis, taip pat buvo skirtas asmeniniam naudojimui. Remdamiesi šia medžiaga, galime drąsiai teigti, kad jau tuo metu Žemaitijoje buvo susidaręs paprotys per šermenis melstis ir giedoti Kalnus, tad nenuostabu, kad pirmiausia tos giesmės ir buvo skirtos ne apvaikščioti Kalnus, o giedoti per šermenis, meldžiantis už mirusius bei giesme paminint ir pagarbinant Žemaičių Kalvarijos bažnyčios altoriuje esantį Stebuklingąjį Švč. M. Marijos paveikslą. Apeigos prie Šventojo paveikslu siekia XI a. ir siejamos su Romos šv. Petro bazilikoje saugomu atvaizdu (Pedita, 1960, p. 26 – 197). XIV a. pabaigoje šventųjų paveikslų kultas buvo įvestas net į šv. Mišių liturgiją. Tuo laiku jau ir Lenkijoje yra žinomos votyvinės “De Facie Domini seude Veronica” mišios. Slasko žemėje atsirado net lotyniška sekvencija *Salve, decus saeculi*, kuri žinoma vien tik lenkiškoje liturgijoje (Droga Krzyżowa, 1987, s. 27).

Zebrzydovskos Kalvarijos vienuolyne nuo 1641 metų susiformuoja Stebuklingojo Švč. M. Marijos paveikslu garbinimo tradicija (Chadam, 1984, s. 4).

1643 metų gegužės 3 dieną Žemaičių vyskupas Jurgis Tiškevičius Žemaičių Kalvarijos bažnyčios centriniame altoriuje įstatytą Švč. M. Marijos paveikslą taip pat paskelbė stebuklingu (Vaišnora, 1958, p. 376). Ar netapo Zebrzydovskos Kalvarija akstinu Žemaičių Kalvarijai atlikinėti minėtas apeigas prie Švč. M. Marijos paveikslu?

Dabar pažvelkime į šių giesmių melodiką.

Žemaičių Kalnų giesmės “**Karalienė maloninga**” melodija (Motuzas, 1993A, p. 42):

Ka - ra - lie - ne ma - lo - nin - ga, Kal - va - ri -
 joj ste - buk - lin - ga, iš - girs - ki Tu mus pra - šan -
 čius, ma - lo - nių Ta - vo trokš - tan - čius.

Melodijos spontaniškumas, atsiskleidžiantis gan ryškiu kapotumu, rodo, kad ši giesmė yra vėlyvojo laikotarpio žemaičių dainavimo tradicijos padarinys.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmės **“Danguis Karalius”** melodija (Motuzas, 1993A, p. 43):

Dan - gaus ka - ra - liaus Mo - ti - na šven -
 čiau - sia, iš kū - ri - ni - jos
 Tu pa - ti skais - čiau - sia! Imk gar - bę šlo - vę
 iš žmo - nių kal - tų - jų. Tau pa - klus - nių - jų.

Šios giesmės melodija turi visiškai naują, netradicinę melodiką, ritmiką, kas leidžia ją priskirti vėlyvajam katalikiškos Žemaitijos muzikinės kultūros laikotarpiui.

Lietuvos Bažnyčios istorija liudija, kad spaudos draudimo metais, kai carinė Rusija 1889 metais Žemaičių Kalvarijoje uždarė dominikonų vienuolyną, šios dvi giesmės buvo paskutinis dominikonų vienuolijos įnašas į Žemaitijos Kalnų kultūrą (Vasiliūnienė, 1994, p. 29–34).

Trečia, baigiamoji, Senųjų šeremeninių Kalnų giesmė **“Miliausias Jėzau”** yra randama tik 1872 metais pasirodžiusiame maldyne **“Aukso Altorius, arba Šaltinis dangiško skarbu”**. Šis maldynas yra skirtas supažindinti šv. Pranciškaus tretininkus su regula, šventėmis, laidotuvių apeigomis, jų maldomis ir giesmėmis, tarp kurių yra Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelias jau su trimis baigiamosiomis giesmėmis (Altorius duchaunas, 1964, p. 134). Caro valdžiai uždraudus lietuvių kalbą, šiuo lietuvišku maldynu naudojosi ne tik pranciškoniai tretininkai, bet apskritai visi tikintieji. Iš jo buvo giedama ir namuose, ir vienintelėje viešojoje vietoje (procesijos į Kalnus buvo uždraustos), kur buvo leidžiama lietuvių kalba, – bažnyčioje (vienuolynų [ir ne tik pranciškonų ar dominikonų] muzikinė veikla kartu su liturgine praktika taip pat buvo sustabdyta).

Pažvelgę į tuometinį istorinį laikmetį, matome, kad Žemaičių Kalvarijos dominikonų pastoracinę ir kultūrinę veiklą perėmė šv. Pranciškaus tretininkai. Atrodo, kad jie ir bus šią giesmę sukūrę, nes analogiška randama viename geriausių Lietuvos pranciškonų kompozitorių Tėvo Vincento Valmiko OFM Obs. (1778 – 1836), daugelio giesmių autoriaus, išleistame giesmyne **“Giesmės nobažnos”**. Šiam giesmynei 1823 m. buvo duotas naujas pavadinimas – **“Kantyczkos žemajtyszkos”**. Jis susilaukė 9 laidų. Kai rusų cenzūra ėmė **“Kantičkas žemaitiškas”** persekio-

ti, giesmės buvo sudėtos į kitus maldynus. Taigi galėjo būti, kad ši iš pranciškonų kultūros kilusi giesmė atrado savo vietą šalia Baigiamųjų Kalnų giesmių, taip reformuodama Senąją Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmių redakciją.

Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio (Kalnų) Baigiamosios giesmės **“Miliausias Jėzau”** melodija (Motuzas, 1993A, p. 43):

Mie - liau - sias Jė - zau, dėl ma - neš su - žeis -
 tas. Tu gy - dai sie - las net nu -
 mirt pas - merk - tas. Vien ste - bė - tis lie - ka:
 ne - i - mi Tu nie - ko dar už - mo - ki dan - gum.

Svarbus šios giesmės melodikos bruožas – sudėtingas ritmas ir savita kadencija. Paprastai, kaip matėme anksčiau aptartuose žemaičių krašto analoguose, žemaitiškomis melodijoms būdingas užbaigimas II laipsniu, dominante, o šioje giesmėje kadencija baigiama I laipsniu, tonika. Tai taip pat patvirtina istorinę tiesą, kad giesmė **“Miliausias Jėzau”** yra XIX–XX amžių sandūros religinės žemaičių kultūros apeigų muzikos atspindys.

Tyrimas atskleidė, kad visos minėtos giesmės pirmiausia skirtos Katalikų Bažnyčios kalendoriniam laikui – gavėniai, laidotuvėms arba šermenims, o tik keletas – Zebrzydovskos Kalvarijai.

Apibūdinę gavėnios laikui ir Zebrzydovskos Kalvarijai skirtas giesmes, pažvelkime į dar netyrinėtą lenkų kultūros šeremeninių giesmių melosą. Ir šeremeninių giesmių tekstai, ir melodijos, kaip jau pastebėjome, yra aptinkamos Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmių giedojimo tradicijose.

Šeremeninės Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės, išskyrus keletą naujų, yra tos pačios kaip ir Kalnų apvaikščiojimo giesmės. Tai: **“Marijos Vardas”**, **“Marija Magdalena”**, **“Karunka”** (**“Vainikėlis”**), **“Sveika, Karaliene”**, **“O Angele, man skirtas”**, **“Giesmė apie Jūzupą iš Arimatėjos, Viešpaties Kristaus mirusio laidotoją”** bei **“Viešpaties angelas”**.

Giesmė **“Marijos vardas”** yra pakankamai profesionaliai sueiliuota ir visose Žemaitijos bažnyčiose apie Marijos vardą giedota giesmė. Pirminis tyrimas rodo, kad tai ne vertimas. Ar nebus čia Marijos Vardo brolijos reliktas? Vyskupai Jurgis Tiškevičius (1646 m.) bei Antanas Tiškevičius (1748 m.) savo pranešimuose Šv. Sostui mini Marijos Vardo broliją, kuri tarp kitų užimanti garbingą vietą (Objasnienie [...], 1772, s. 12). Todėl nenuostabu, kad giesmės autorius galėjo būti žemaitis, siekęs grįžus iš procesijos po Kalnus pagarbinti Žemaičių Kalvarijos baž-

nyčios centriniame altoriuje esantį Švč. M. Marijos paveikslą. Vadinasi, tai yra būtent Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmė. Lenkiškuose giesmynuose jos aptikti nepavyko.

Giesmės “Marijos Vardas” melodija (Motuzas, 1997, p. 188):

Ma - ri - jos var - das lyg dan - gaus ma - lo - né,
 aukš - ty - bėj skam - ba, ai - di žc - mės klo - niais.
 Kil - nia - jam var - dui gar - bę a - ti - duo - kim,
 kuo nuo - šir - džiau - siai gies - me - les gie - do - kim.

Melodija, matome, primena slavų maršą, bet vis dėlto yra labai populiaru Žemaitijos parapijose (Motuzas, 1997, p. 187). Šios giesmės melodikai būdingi staigūs sekstos intervalų šuoliai ir platus diapazonas. Tai rodo, kad yra atėjusi iš kitų Lietuvos regionų.

Viena giesmių, datuojamų XVII amžiumi, – “**Marija Magdalena**”. Šiandien ji priskiriama prie šermeninių giesmių apie Jėzų ir Mariją. Lenkų literatūrologai jai Zebrzydovskos Kalvarijoje bei Liturginių giesmių skyrelyje “Giesmės šventiesiems” skiria ypatingą vietą (Chadam, 1984, s. 471; Siedlecki, 1994, s. 467). Nei ekspedicijų medžiagoje, nei bažnytinėje literatūroje aptikti žinių apie jos egzistavimą Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio procesijoje arba pamaldumo kelionėse nepavyko. Bet šermenyse ji yra viena pagrindinių Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių. Lenkijoje ši giesmė aptinkama ir Zebrzydovskos Kalvarijos Kryžiaus kelio apvaikščiojimų metu ir per šermenis.

Giesmės “Marija Magdalena” lietuviška melodija (Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės, 1993B, p. 43):

Ma - ri - ja Mag - de - le - na, ka - ai -
 Jė - zaus ieš - ko - jo, vi - są
 ke - e - lią a - ša - rom, kaip per - lais nu - uk - lo - jo.

Giesmės *Marija Magdalena w ciecie się kochal* melodija (Chadam, 1984, s. 471):

Ma - ri - a Mag - da - le - na
 Grze - szni - ca, wszę - tecz - ni - ca
 1. w swie - cie się ko - cha - la,
 2. przez dłu - gi czas trwa - la.

Siaura (tercijos apimties) šios giesmės žemaitiškoji melodija savo derme daro panašią ją į raudą. Prisiminus laidotuvių giesmių funkciją šis giesmės ir raudos panašumas yra pakankamai natūralus reiškinys. Pažvelgę į lenkišką Zebrzydovskos Kalvarijos melodijos variantą, randame psalmės melodikos bei struktūros elementų. Šis “grigališkasis choralas”, atliekamas maldininkų procesijos metu, įgauna maršo pobūdį, kuris ir parodo, kad “Marija Magdalena” Lenkijos religinės muzikos kultūroje daugiau yra skirta Zebrzydovskos Kalvarijai apvaikščioti nei giedoti per šermenis. Tuo lietuviškoji melodija nuo lenkiškosios ir skiriasi.

Kita Marijos garbei skirta giesmė, kuri senovėje buvo priskiriama prie Giesmių šventiesiems, arba “patronams”, ir skambėjo beveik kiekvienoje Lietuvos bažnyčioje po pamaldų, prieš išsiskirstant į namus (ypač Žemaitijoje), yra septynių Marijos skausmų ir džiaugsmų “**Karunka**” (lenk. *koronka* – vainikėlis). Giesmę paveldėjome iš lenkų. Ji buvo parašyta jau mūsų minėto pranciškono pal. Vladislavo iš Gielniovo. Galima spėti, kad Marijos džiaugsmų ir skausmų “Karunka” Lietuvoje pirmiausia sugiedota ne kur kitur, o būtent pranciškonų bažnyčiose, iš kur paplito ir plačiau. Kada “Karunka” išversta į lietuvių kalbą, sunku nustatyti, bet tikriausiai ne anksčiau kaip XVII a. Autorius galėjo būti vienas iš jėzuitų, nes ji pirmą kartą randama J. Šrubauskio 1726 m. giesmyne “Balsas Szirdies pas Wieszpati Diewa, Panna Szwencziausia ir Jo Szentus Danguy Karaliaujanczius szaukanczius par giesmes”. Tai įrodo, kad jėzuitų rūpestis katalikus laidoti su giesmėmis ir maldomis nenuėjo veltui. Jų dėka ši giesmė ir šiandien giedama žemaičių krašte per visus šermenis.

Giesmės “Karunka” melodija (Ekspedicijų medžiaga):

Jei Ma - ri - ją my - li - me tik - rai
 jo - sios at - mi - ni - mą gerb - kim kaip vai - kai,
 pri - si - min - kim Mo - ti - nos skaus - mus,
 žvel - kim į šven - tuo - sius jos šir - dies džiaugs - mus.

Lenkiška giesmės *Corona* melodija (Graudūs [...], 1899, p. 39):

Kas nor Pa - nai Ma - ri - jai tar - naut, par Jos už - ta - ri - mą
 iš - ga - ny - mą gaut, tur Ją szir - din - gai pa - svei - kint,
 kal - bė - dams Ka - run - ką, Ma - ri - ją szlo - vint.

Pažvelgę į abi melodijas, matome, kad jos identiškios. Tai leidžia teigti, kad ši giesmė ne tik tekstų, bet ir melodijos atžvilgiu Žemaitijoje yra lenkiška. Ar tik nebūs tai špitolių muzikos palikimas?

Ekspedicijų medžiaga rodo, kad Žemaičių Kalvarijos šermeniniuose Kalnuose yra aptinkama maldagiesmė „Sveika, Karaliene“. Jos nėra procesiniuose Žemaičių Kalvarijos kalnuose nei Zebrzydovskos Kalvarijoje. Kas yra ta malda-giesmė, iš kur kilusi ir kodėl giedama per Žemaičių šermenis, o ne procesijų metu?

Viena seniausių lietuvių kalba spausdintų Marijos garbei skirtų giesmių yra maldos-giesmės *Salve Regina* vertimas M. Daukšos 1595 m. katekizme. Po 10 metų (1605 m.) nežinomas autorius iš naujo išvertė J. Ledesmos katekizmą, kuriame pateiktas ir kitoks giesmės vertimas. Kun. Jono Vaišnoro nuomone, ši malda nuo senų laikų buvo paplitusi tarp lietuvių, juoba, kad ji dominikonų buvo vartojama kaip malda už mirusius ir giedama gedulingų pamaldų bei laidojimo metu (Vaišnora, 1958, p. 158 – 159). Dominikonų pavyzdžiu buvo sekama ir kitose Lietuvos bažnyčiose, todėl maldos-giesmės „Sveika, Karaliene“ giedojimas po gedulingų pamaldų bei per šermenis tapo visuotinis. Vienuoliai, žinoma, giedojo lotyniškai. Atrodo, kad nei M. Daukšos, nei nežinomo autoriaus vertimai plačiau pasaulyje nepaplito dėl nepakankamai kvalifikuoto *Salve Regina* vertimo ir sueilavimo. Bet už tai jau viename seniausių 1726 metais išspausdintų giesmynų (žr. p. 53) randama „Giesmė apie Paną szvencziausią už duszias czysciuje esanzias arba Salve Regina etc.“ Ekspedicijų šaltiniai byloja, kad ši giesmė-malda, ypač Žemaitijoje, buvo giedama per šermenis ir kapuose, numirėlių laidojant (Ekspedicijų medžiaga). Taigi paaiškėja, kad „Sveika, Karaliene“ – tai dominikoniškosios kultūros reliktas, iš Žemaičių Kalvarijos bažnyčios bei laidotuvių atėjęs ir į liaudies šermenų tradicijas.

Lietuviška „Sveika, Karaliene“ giesmės melodija (Ekspedicijų medžiaga):

Svei - ka, Ka - ra - lie - ne, gai - les - tin -
 go - ji Mo - ti - na mū - sų gy - vy -
 be, pa - guo - da ir vil - tie,
 svei - ka! Ta - vęs šau - kia - mės iš -
 trem - tie - ji Ie - vos vai -
 kai, Ta - vęs il - gi - mės,
 verk - da - mi ir vai - to - da - mi,
 šia - me a - ša - rū klo - ny - je. To - dėl
 Tu, mū - sų Už - ta - rė - ja,
 sa - vo gai - les - tin - gas a - kis
 į mus at - kreip - ki
 ir Jė - zų, gar - bin - gą
 my - li - mą - ji Sū - nų,
 mums po šios trem - ties pa -
 ro - dyk. O ge - ro - ji, o
 ma - lo - nio - ji, o mie - liau - sio -
 ji Mer - ge - lė Ma - ri - ja!

Lenkiška *Salve, Regina* melodija (Siedlecki, 1994, s. 705–706):

Wi - taj Kro - lo - wo, Mat - ko mi - lo - sier - dzia,
 zy - cie slo - dy - czy i na - dzie - jo na - sza,
 wi - taj, Do Cie - bie wo - la - my
 wy - gnan - cy, sy - no - wie E - wy. Do Cie - bie
 wzdy - cha - my, je - czac i pla - czac
 na tym lez - pa - do - - le. Prze - to,
 O - re - do - wni - czko na - sza, o - ne
 mi - lo - sier - ne o - czy Two - je na nas zwroc.
 A Je - zu - sa, blo - go - sla - wio - ny
 o - woc zy - wo - ta Two - je - go
 po tym wy - gna - niu nam o - kaz.
 O la - ska - - wa, o li - to - sci - wa
 o slod - ka Pan - no Ma - ry - jo.

Pažvelgę į žemaitišką melodiją matome lygią, žemaičiams nebūdingą melodijos slinktį, kuri atitinka choralo interpretaciją (ypač pirmoji jos frazė). Visa giesmė išlaiko grigališkojo himno formulę, bet iš grigališkojo choralo lieka tik giesmės struktūra bei melodinės slinktytis, kurios, netradiciškai lydimos antro, kartais net ir trečio balso, yra įspraudžiamos į griežtesnius ritmo rėmus. Taip giesmė netenka (žr. lenkišką pavyzdį) ornamentikos ir įgauna visai kitą pobūdį. Žemaičių krašto lokalinis uždaramas, nulėmęs daugiabalsę dainavimo tradiciją, matyt, ir nulėmė, kad liaudies pamaldumo tradicijoje, skirtingai nei lenkų kultūroje, neišitvirtino bažnytinė muzika.

Norint apibūdinti kitą Žemaitijoje per šermenis giedamų Kalnų giesmę “**O Angele, man skirtas**”, reikia istorijos puslapius atversti 100 metų atgal. Šios giesmės teksto autorius, kaip rašoma lietuviškame Liturginiame maldyne, yra prelatas Aleksandras Dambrauskas-Jakštas (Liturginis maldynas, 1992, p. 607 – 608). Ši giesmė, kaip liudija 1997 metų ekspedicijų medžiaga, buvo labai giedama per šermenis, taip pat ir per mirusiųjų atminimus ar paminėjimus. Prelatas Aleksandras Dambrauskas-Jakštas ją skyrė Angelui Sargui. Laikui bėgant giesmė buvo priskirta prie “Giesmių šventiesiems”. Lenkiškuose giesmynuose Angelui Sargui yra skirta keletas giesmių.

Lietuviškos giesmės “O Angele, man skirtas” melodija (Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės, 1993B, p. 79):

O - o An - ge - le - e man skir - tas, Ša - au -
 kiuo - si šta - ai Ta - vęs: ma - a - tai e -
 su - u ne - tvir - - tas, Tu - u būk ar - ti - i ma -
 nęs, ma - a - tai e - su - u ne - tvir -
 tas, Tu - u būk ar - ti - i ma - nęs.

Giesmės *Aniele Strožu duszy* melodija (Siedlecki, 1994, s. 428 – 429):

A - nie - le Stro - zu du - szy, Z po - ko - rą bla - gam
 Cię - ; Gdy mysl mnie ziem - ka wzru - szy, Ach,
 nie - o - pu - szcraj mnie - ! Niech pod skrzy - dla - mi
 Twy - mi Zlych ma - rzen pie - rchnie ro - j;
 Ach, wspie - raj mnie - na zie - mi, A - nie - le Stro - zu
 mo - - j. A - nie - le Stro - zu mo - - j!

Žemaitiškos giesmės 3/4 metras primena valso ar net mazurkos šokio ritmą. Čia melodikai paliekama

labai daug laisvės. Tuo tarpu lenkiškos giesmės melodijos vaizdas visai kitoks. Čia 6/8 metras lyg ir suartina abi giesmes. Bet, kadangi lenkiškai melodikai būdingas kelių derinių derinimas, be to, yra aliteracijos ženklų, – giesmės skamba skirtingai, yra autentiškos, t.y. atspindi savo tautos kultūrą.

Tradiciniai žemaičių šermenys, kaip parodė ekspedicijų medžiagos tyrimai bei asmeninė praktika, neapsieidavo be "Giesmės apie Jūzupą, patroną laimingo smerčio". Per šermenis ši giesmė buvo giedama, jei mirusysis ar mirusioji turėjo Juozapo, Juozo, Juozapotos vardus (Ekspedicijų medžiaga). Žemaitijoje giesmė fiksuojama XVII amžiaus pradžioje, įdėta į minėtą 1726 metais jėzuitų išleistą giesmyną, o vėliau ir į "Kantičkas žemaitiškas" (Motuzas, 1998).

Šie šaltiniai leidžia teigti, kad "Giesmė apie Jūzupą" ne melodijos, bet teksto atžvilgiu yra lenkiškos religinės kultūros Žemaitijoje atspindys.

"Giesmės apie Jūzupą" melodija (Ekspedicijų medžiaga):

Jū - za - pai šven - tas būk pa - gar - bin - tas,
Ju - zu - so Po - na, Tė - vų va - din - tas.

Giesmės *Szczęliwy, kto sobie patrona* melodija (Śpiewnik Liturgiczny, 1991, s. 380 – 381):

Szczę - sli - wy, kto so - bie pa - tro - na Jo - ze - fa
ma za o - pic - ku - na; Nie - chaj się ni - cze - go nie bo - i,
Bo Świę - ty Jo - zef przy nim sto - i Nie zgi - nie.

Šios giesmės melodika turi atitikmenų lietuvių liaudies dainuojamojoje tautosakoje. Lietuvių kompozitorius A. Budriūnas teigė, kad liaudis pritaikė vieną psalmės *Miserere* posmo melodiją dainelei "Gerkim, broleliai, ir aš gersiu" (Budriūnas, 1931, p. 6 – 10). 1996 metų ekspedicijoje po Šiaurės Žemaitiją ši melodija buvo užfiksuota su visai kitu liaudies dainos tekstu.

Lietuvių liaudies dainos "Šaltas rudenėlis kai atėjo" melodija (Ekspedicijų medžiaga):

Šalts ru - de - nė - lis kai a - tė - - jo,
ma - ni mo - ti - nė - la pa - ža - dė - - jo.

Remdamiesi šiais šaltiniais, galime drąsiai teigti, kad psalmės *Miserere* vieno posmo melodija liaudies buvo pritaikyta dainai.

Paskutinė ir Žemaičių Kalvarijos kalnus, ir Zebrzydovskos šermenis vainikuojanti malda-giesmė – "Viešpaties Angelas".

Lietuvoje nuo senų laikų buvo galima girdėti ir matyti nepaprastai žavingą reginį, kai kaimeliuose bei miesteliuose buvo skambinama bažnyčių varpais tris kartus per dieną, o pakeleiviai ir vietiniai žmonės, išgirdę varpo garsą, nusiimdavo kepures ir kalbėdavo maldą "Viešpaties Angelas". Šį paprotį Žemaitijoje įvedė nenuilstantis vyskupas Jurgis Tiškevičius, kuris 1636 metais vykusiame Žemaičių vyskupijos sinode, kaip teigia vysk. M. Valančius, įvedė "įstatymą Grigaliaus XIII, kad visose katalikų bažnyčiose auštant, per pietus ir brėkstant poteriams skambintų, priėmė ir žmonėms apskelbė [...]. Dar užsakė kiekvieną žmogų, tais atvejais dienos būvyje kalbant Angelo pasveikinimą, gaunant 40 dienų atleidų" (Wolonczewskis, 1848, p. 37). Kaip liudija istoriniai šaltiniai, Lietuvoje pranciškonų ir dominikonų vienuolių pastangomis, sekant lenkų pavyzdžiu, formavosi paprotys po vakarinio "Viešpaties Angelo" varpais skambinimo dar maždaug per vieną "Sveika, Marija" maldos laiko tarpą suskambinti devynis kartus (3x3) už mirusius ir žuvusius per karus žmones. Šios mirusiųjų minėjimo tradicijos kilmė nėra aiški. Vėlesniais laikais, varpams kviečiant melstis už mirusius, kiekvienas tai darydavo bendrai už visus mirusius, prisimindamas dar ir savo artimuosius, gimines, pažįstamus. Kai caro valdžia uždraudė bažnyčioje skambinti varpais, "varpo garsą" pakeitė maldos giesmės "Viešpaties Angelas" žodiniai garsai. Nuo XX a. pradžios, kada po gedulingų maldų bažnyčioje ir kapuose imta labiau laikytis Romos ritualo, maldos giesmė "Viešpaties Angelas" buvo pradėta vartoti kaip malda už mirusius. Šia pamaldumo išraiška greitai persiėmė liaudis, kas ypatingai ryšku buvo per šermenis. Nuo tada, manoma, liaudies tradicija tapęs "Viešpaties Angelo" giedojimas buvo lyg varpas, mirusį(-iąją) amžinon kelionėn palydintis.

Žemaitiška maldos-giesmės "Viešpaties Angelas" melodija (Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės, 1993B, p. 85):

Vieš - pa - ties An - ge - las ap - reiš - kė Ma - ri - jai:
"Tu pra - dė - si iš šven - to - sios Dva - sios." Svei - ka
Ma - ri - ja ma - lo - nės pil - no - ji, Vieš - pats su Ta -
vi - mi. Tu pa - gir - ta tarp mo - te - rų, ir pa - gir - tas

Ta - vo Sū - nus Jė - zus. Šven - to - ji Ma - ri - ja
 Die - vo Mo - ti - na, melšk už mus nu - si - dė - jė - lius,
 da - bar ir mū - sų mir - ties va - lan - do - je. A - men.
 "Štai aš Viešpa - ties tar - nai - tē, tee - sie man pa - gal Ta - vo
 žo - dj." Svei - ka Ma - ri - ja ma - lo - nės pil -
 no - ji, Vieš - pats su Ta - vi - mi. Tu pa - gir - ta
 tarp mo - te - rū, ir pa - gir - tas Ta - vo Sū - nus
 Jė - zus. Šven - to - ji Ma - ri - ja Die - vo
 Mo - ti - na, melšk už mus nu - si - dė - jė - lius,
 da - bar ir mū - sų mir - ties va - lan - do - je. A - men.
 Ir Žo - dista - po kū - nu, ir gy - ve - no - o ta - arp
 mū - sų. Svei - ka Ma - ri - ja ma - lo - nės pil -
 no - ji, Vieš - pats su Ta - vi - mi. Tu pa - gir - ta
 tarp mo - te - rū, ir pa - gir - tas Ta - vo Sū - nus
 Jė - zus. Šven - to - ji Ma - ri - ja Die - vo
 Mo - ti - na, melšk už mus nu - si - dė - jė - lius, da - bar ir mū -

sų mir - ties va - lan - do - je, A - men. Am - ži -
 naji Atil - sį duok mi - ru - siam Vieš - pa - tie,
 (-iai, -iems),
 ir am - ži - no - ji švie - sa jiems te - švie - čia -
 a. Te - gul il - sisi ra - my - bė - je. A - men.

Giesmės *Aniol panski* melodija (Špievnik Liturgiczny, 1991, s. 513):

A - niol Panski zwiastowal Pan - nie Ma - ry - i
 Pan z To - bą; i po - czę - la z Du - cha Świę - te - go.

Žemaitiška melodija – akivaizdus grigališkojo himno folklorizavimo pavyzdys. Čia ypatingai laisvai interpretuojamas giesmės ritmas, nors jos melodija griežtai įrėminta į 4/4 metrą. Šie veiksniai turi įtakos giesmės formai, struktūrai, supaprastėja (suliaudėja) giesmės melodika, tuo skirdamasi nuo lenkiškosios, kuri, remiantis pateiktu variantu, yra grynas grigališkojo choralo atspindys.

Peržvelgę šio skyrelio medžiagą, matome, kad keturios (iš 25) giesmių melodijos – “Atmink krikščioni”, “Jėzau Kristau maloniausias”, “Visų Šventųjų” litanija ir “Karunka” – yra atneštinės, t.y. lenkiškos. 13 giesmių melodijų yra skirtingos, o 8 – autentiškos, arba lietuviškos (trys iš jų – identiškos liaudies dainų melodijoms).

Tai patvirtina mūsų iškeltą tezę, kad tik nedidelė dalis Žemaičių Kalvarijos kalnų melodijų yra skolinotos iš lenkų. Didesnioji jų dalis yra ne kompozitorių ar muzikos žinovų kurtos, bet “liaudiškos” – savito žemaitiško pobūdžio, su liaudies dainų motyvais.

Pastebėjome, jog visos jos buvo skirtos Katalikų bažnyčios kalendoriniam laikui – gavėniai, taip pat laidotuvėms arba šermenims, o keletas – Zebrzydovskos Kalvarijai.

3. Giesmių atlikimo (giedojimo) būdai

Žemaičių Kalvarijos ir Zebrzydovskos Kryžiaus kelių giesmių giedojimo būdus, kaip parodė atliktas tyrimas, nulėmė lokalinė tradicija.

Ekspedicijų medžiaga, atskleidžianti Žemaičių Kalvarijos tradicinio apvaikščiojimo bei šermeninių giesmių giedojimo būdus, sako, kad “giesmininkai dažniausiai pasidalina į dvi grupes – vyrų ir moterų. Paprastai jos turi vadovą – stipresnį ir aukštą balsą

turintį giedorių (vyrams vadovauja vyras, moterims – moteris). Vadovas užveda giesmę ir, prisijungus kitiems vyrams, pagieda pirmojo posmo pirmąją eilutę. Jei posmas susideda iš dviejų, keturių ar šešių eilučių, tai dažniausiai vyrai ir moterys keičiasi kas kiekvieną eilutę. O jei posmelis susideda iš trijų eilučių, tai pirmąją eilutę gieda vyrai, antrąją – moterys, trečiąją – vėl vyrai. Kito posmo pirmąją eilutę perima giedoti moterys, antrąją – vyrai, trečiąją – moterys, ir tik trečiojo posmelio pirmąją eilutę vėl gieda vyrai, antrąją – moterys, trečiąją – vyrai ir t.t. Įdomu, kad giedoriams susitarus, kai kurios giesmės yra giedamos keičiantis vyrams ir moterims ne tik kas eilutę, bet ir kas dvi ar tris eilutes. Kartais, jei giesmės posmelis yra trumpas, jį visą gali atlikti vyrai, o moterys gieda antrąjį giesmės posmą" (Ekspedicijų medžiaga). Įdomu, kad melodinė linija visada išlaiko viena dą aukštį, t.y. tokį, kokiu užvedė vyras vadovas. Vedančioji moteris turi prisitaikyti giedoti žemai ir stengtis imituoti vyro – vedančiojo giedoriaus – giedojimo manierą bei tembrą. Pritariančios moterys gieda aukščiau už vedančiąją. Tai suformavo liaudišką giedojimo būdą, kada vyrai turi giedoti "aukštai", t.y. As-dur tonacija, o moterims giedoti šia tonacija yra visiškai patogu. Ir vyrų, ir moterų grupių vadovai stengiasi kuo išraiškiau užvesti posmą ir kuo ilgiau tęsti posmelio kadencijas. Šis liaudiškasis giedojimo būdas pasireiškia tuo, jog pasiekus aukštą As-dur/f-moll tonaciją yra garsiai paūkiama, kas nebūdinga nė vienam kitam Lietuvos etnografiniam regionui.

Žemaitijoje, giedant Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmes, tradiciškai joms pritarti yra naudojami variniai pučiamieji muzikos instrumentai, arba liaudiškai *triūbos*. Kai pritariama šiais muzikos instrumentais, tai Kalnų giesmės giedamos taip: vieną posmelio eilutę gieda vyrai, o antrą groja *triūbos*. Kitas būdas: pirmo posmo pirmąją eilutę gieda vyrai, antrąją – moterys, o visą kitą posmą groja *triūbos*. Kartu su giedančiais giesmininkais *triūbos* negroja, o kai groja – giesmininkai ilsisi.

Ir procesinių, ir šermeninių Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių giedojimo metu maldas tarp giesmių pagal tradiciją turi giedoti ar bent kalbėti kiekvienas šiame procese dalyvaujantis, einantis ar sėdintis prie šermenų stalo žmogus. Taigi paeiliui arba ratu, vienas paskui kitą maldas solo meldžia, t.y. kalba arba gieda, visi kiti giedoriai – tiek vyrai, tiek moterys.

Spausdintiniai šaltiniai liudija, jog Zebrzydovskos Kalvarijoje vyravo savotiška giedojimo tradicija, pagrįsta "kartojimo" metodu, kuris buvo reikalingas tam, kad nemokantys skaityti žmonės galėtų atmintinai išmokti kai kurias maldas ir giesmes. Ši liaudies pamaldumo tradicija atrodė taip: vadovas, arba kantorius, žinantis maldos ir giesmės tekstą bei melodiją, gieda vieną eilutę, o kitą – maldininkai atkartoja kartu su vadovu. Ypač yra svarbūs refrenai (atliepai), besikartojantys po kiekvieno posmelio, kurį veda

vadovas. Maldininkų atsakinėjimas (pakartojimas) padeda palaikyti nuolatinį santykį su vadovu (vedančiuoju) ir neleidžia jam pavargti, kitais žodžiais sakant, kai maldininkai kartoja posmelį, vadovas (vedantysis) gali pailsėti. Šis liaudiškas muzikavimo metodas leidžia giesmei išsaugoti ritmą ir vieningą, pastovią tonaciją. Ritminga giesmė, giedama judant, einant, žygiuojant, gali pastiprinti netgi labiausiai pavargusius maldininkus ir padėti bent akimirksniui pamiršti Kančios kelio sunkumus (Chadam, 1984, s. 34 – 35).

1996 m. Baltstogės (lenk. *Białystok*) apylinkėse (Lenkija) vykusios ekspedicijos metu surinkta medžiaga liudija, "kad šios apylinkės giedoriai pasižymi itin unikaliu giedojimo būdu. Giedojimo metu pagrindinis vaidmuo tenka moterims. Dvi arba trys moterys, turinčios geresnius, aukštesnius balsus, veda, o kitos pritaria. Kitas būdas, kai giesmininkai paskutines eilutes kartoja po du kartus, nors maldyne ar giesmyne tokio kartojimo nesama" (Ekspedicijų medžiaga).

Paskutinių kelių eilučių kartojimas lemia savotišką antifoninį giedojimo būdą, mat atkartojant pirmu balsu gieda nebe ta giesmininkė, kuri užvedė, o kita.

Maldos Zebrzydovskos Kalvarijoje atliekamos rečitavimo būdu (Rak, 1987).

Ištyrinėta medžiaga atskleidžia, kad ir Zebrzydovskos, ir Žemaičių Kalvarijose buvo taikomas antifoninis giesmių giedojimo būdas. Tai bažnytinio psalminio giedojimo reliktas, liaudies panaudotas apeiginio pamaldumo tradicijose. Maldos bei poteriai ir žemaičių, ir lenkų Kalvarijų kultūroje yra kalbami rečituojant, o ne giedant. Tai iš tikrųjų labai įdomus reiškinys. Giesmių giedojimo būdų variantiškumą lėmė žodinė perdavimo tradicija ir lokalinė kultūra, nes niekur – nei apeigynuose, nei maldynuose nėra pažymėta, kaip reikia atlikti vieną ar kitą giesmę. Pėrėmę iš tėvų įdomius ir savitus giesmių giedojimo būdus, žemaičiai šiandien gali didžiuotis išsaugoję savo protėvių giedojimo tradicijas.

4. Instrumentinė muzika

Konkrečios apeigos bei religiniai papročiai, ypač per atlaidus, visada yra glaudžiai susiję su garsine išraiška, t.y. giesme ir instrumentine muzika. Jos yra užkariavusios viską: bažnyčią ir koplyčias, Viešpaties Kančios kelius, kalvas ir miškus. Kiekviena maldininkų kelionė turi savas melodijas. Zebrzydovskos Kalvarijoje jau nuo 1630 metų, apvaikštant kelius, maldininkams pritardavo muzikos kapela, o tvarką procesijose palaikydavo karinis dalinys, pabūklais prie koplyčių atlikdavęs signalinę funkciją. Mykolas Zebrzydovskis testamentu įpareigojo savo įpėdinius padengti tų procesijų išlaidas, todėl našlė Marijana Zebrzydovska visus pinigus 1671 metais užrašė vietos bernardinų vienuolynui. 1846 metais Zebrzydovskoje ypač išaugo kapelų skaičius. Jas globojo aukšto rango

dvasininkai bei 1939 metais Zebrzydovskoje įkurta Dvasinė seminarija (Chadam, 1984, s. 23 – 24).

Analizuojant Kalvarijų instrumentinę muziką, tampa aišku, kad ji į Lietuvą taip pat atėjo iš Lenkijos. Bernardinai Dievo Kūno šventės procesijas pirmieji pradėjo vesti iš Katedros (ar kurios nors kitos miesto bažnyčios) į Bernardinų bažnyčią. Vyskupui leidus, tokia procesija Vilniuje ėjo jau 1525 metais (Gidžiūnas, 1982, p. 84). Vėliau šią vieną populiariausių švenčių ėmė rengti ir jėzuitai. 1586 m. vykusią šventę aprašė M. Balinskis, nurodęs, kad Vilniaus jėzuitai pasistengė ir, dalyvaujant dideliui skaičiui akademijos studentų, surengė tokią Dievo Kūno šventės procesiją, kokios Vilnius dar nebuvo matęs. Paskui kelias dešimtis jėzuitų poromis ėjo visų mokyklų studentai su vaškinėmis žvakėmis, suskirstyti į keturias kolonas. Kiekvienai kolonai muzikantai pamaldžius himnus grojo (Trilupaitienė, 1995, p. 117). Aptariant visuotinę giedojimą tokio tipo renginiuose, reikia pažymėti, jog procesijų metu neabejotinai buvo giedama ir didelė dalis giesmių jau iš išleisto pirmojo lietuviško katalikų giesmyno, kurį parengė S. Slavočinskis.

Ypatingą Dievo Kūno procesijų populiarumą liudija ir tai, kad 1614 m. Vilniaus jėzuitas V. Bartoševskis išleido net atskirą į scenarijų panašų leidinėlį, skirtą šiai šventei. Leidinyje nurodytų instrumentų įvairovė yra didžiulė: trombonai, konetai, bombardos, citros, liutnės, nešiojamieji vargonėliai – regalai, variniai būgnai (Bartoszewski, 1614).

Vilniaus jėzuitai muzikos menu siekė stiprinti religinius žmonių jausmus. Šią tendenciją rodo tai, kad vyrauja pučiamieji muzikos instrumentai, suteikiantys didesnę efektą ir savitiškos egzotikos. Buvo ieškoma ir kitų garsinių efektų, kreipiant dėmesį į instrumentinių kapelų išdėstymą. Pavyzdžiui, kapelos atlikėjai išskirstomi ant kalvų ar kitų paaukštinių, o Vilniaus akademijos kapela per didžiąsias šventes dažnai grieždavo virš senamiesčio iškilusioje Šv. Jono bažnyčios varpinėje (Trilupaitienė, 1995, p. 122).

Skardžių, efektingų pučiamųjų muzikos instrumentų naudojimas nebuvo atsitiktinis reiškinys ar jėzuitų užgaida. Tai buvo laikmečio požymis. Trimito signalais miestiečiai būdavo kviečiami išklausti magistro nutarimų, potvarkių ir teismų sprendimų. Šauklys trimituodavo ant rotušės laiptų, o vėliau – prie kiekvienų miesto sienos vartų. Savus trimitininkus ir būgnininkus turėjo atskiri amatininkų cechai, bažnyčių brolijos. Visi dalyvaudavo miesto iškilmėse, iškilmingose laidotuvėse ir pan. Stiprus trimitų ir būgnų garsas buvo įvairių kongregacijų prefektų toleruojamas, netgi buvo liepiama groti šiais instrumentais (Vilniaus [...], 1987, p. 245). Tai rodo, kad įvairioms vienuolijoms ši tradicija nebuvo svetima ir galėjo ateiti net iš Biblijos šaltinių: “Laikas nuo laiko, kaip juodas audros debesys, pakildavo minios ir fariziejų riksmas, nuslopindamas tuos galingus ir šventus dejavimus. Pilotas derėjosi dar su įdūkusia minia,

nuolat baisiai rėkiančia: “Šalin jį! Nukryžiuok jį!” Tad valandomis buvo girdėti trumpas trimito garsas ženkliui, kad Pilotas nori kalbėti” (Kristaus kančia, 1959, p. 180). Dar viena citata iš to paties šaltinio: “Pilotas nužengė nuo terasos. Priešais jį nešė valstybės ženkla, paskui ėjo teismo skelbikai ir raštininkai su knygų rutuliais ir lentelėmis. Priekyje žengė trimitininkas, pūsdamas trimitą. Pilotas liepė pūsti trimitą priekyje, kad klegesys nutiltų, ir baimingai su neapykantos priemaiša ėmė skaityti sprendimą. Pasigirdo trimito garsas, o tai buvo sutartas ženklas skelbti pradėtą eiseną” (ten pat, p. 200 – 209).

Pirmieji rašytiniai šaltiniai liudija, kad Žemaičių Kalvarijos kalnų apvaikščiojimo procesijose jau 1644 metais skambėjo muzikos instrumentai (Motuzas, 1991, p. 28). Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis (1576 01 06 – 1609 04 06), kaip byloja Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorija, labai mėgo giedojimą, populiariojo jį “išmelsdamas nuo karaliaus Stepono katedros giedotojams ir kanklininkams turtus ir su jais net vyko į Vilnių patarnauti katedrai Velykų švenčių metu” (Valančius, 1972, p. 161). 1618 m. jėzuitų knygoje “Annuae Litera S. Iesu” randame žinutę, kad “žemaičiai apsikrikštiję, tapę katalikais, perėmė vaidilų vartotus muzikos instrumentus: kankles, birbalus, lamzdžius, medinius trimitus. Pirmosiose maldingumo procesijose grodavo kanklininkai ir trimitininkai” (Bagužas, 1976, p. 23). Tautinių muzikos instrumentų techninių galimybių primityvumas, kada natūralus garsaeilis neviršija intervalo undecimos [lot. *undecima* – vienuolika, t.y. intervalas, apimantis vienuolika diatoninio garsaeilio laipsnių (Tarp-tautinių žodžių žodynas, 1985, p. 505)], turėjo įtakos Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių melodijoms. Dėl melodinės linijos paprastumo ir siauros intervalinės amplitudės varinius pučiamuosius muzikos instrumentus nebuvo sunku pakeisti liaudiškais. Nors liaudiškas instrumentarijus taip pat buvo atėjęs iš ikirikščioniškų laikų, iš Žemaitijos Bažnyčios jis nebuvo išstumtas, bet tik pakeistas akademiniais muzikos instrumentais, kaip ir kituose Lietuvos etnografiniuose regionuose. Žemaitijoje dar gerą šimtmetį šalia varinių *triūbų* skambėjo tautiniai muzikos instrumentai: instrumentinė muzika šio etnografinio regiono pagonių religijai nebuvo svetima, todėl giliai glūdėjo paprastų žmonių pasąmonėje. Apie šermenyse naudotus medinius muzikos instrumentus – trimitus – rašė Varnių kanauninkas jėzuitas Motiejus Strykowski. Jis teigė, kad žemaičiai pritarti giesmėms naudoja medinius trimitus-sutartinius, kurių balso skaidrumas ir garsumas negali lygintis nė su vienu vario trimitu (Strykowski, 1582, s. 25). Simonas Daukantas taip pat teigė, kad ikirikščioniškam žemaičiui trimitas buvo mielas muzikos instrumentas, naudojamas ne tik per pasilinksminimus, bet ir kapinėse: “[...] linksminos į trimitus pūsdami, giedodami ir šokinėdami” arba “tais trūbais pūtė nabaštnikus laidodami” (Daukantas, 1988, p. 66; 126).

Taigi Žemaičių vyskupijos hierarchams buvo žinomi laidotuvėse naudojami ikirikščioniški muzikos instrumentai, bet, atrodo, tai nešokiravo vietos Bažnyčios. Apie tai galime spręsti iš Simono Daukanto žodžių: “Šiandien (t.y. apie 1836 metus – aut. past.) dar didžiai retai tokių trūbų begal regėti, nes paprastai tirškina vario triūbelėmis, kuriomis meškininkai tancina, po kaimus vedžiodami. Tų trimitų garsas yra graudžiai malonus, daugiau rūstus, ne kaip linksmas, kelias klausantiems aistrą ir gailęstį, kursai savo gausmu, graudingumu lyginos su šios dienos variniais karės trūbais” (Daukantas, 1988, p. 66). Minėtų instrumentų muzika buvo stengiamasi papuošti, pajvairinti ir kitus renginius. Vieno tokių renginių aprašymas žinomas iš Pašiaušės kolegijos. 1728 metais, šventaisiais paskelbus jėzuitus klierikus Stanislovą Kostką ir Aloyzą Gonzagą, Pašiaušė suorganizavo iškilmingą procesiją. Štai kaip šios iškilmės aprašomos P. Rabikausko paskelbtuose jėzuitų dokumentuose: “Išvakarėse į Pašiaušę atėjo dvi didelės procesijos iš Kelmės ir Kuršėnų. Jas pasitikti išėjo procesija iš Pašiaušės bažnyčios didingai grojant dūdoms, voltornoms, būgnams ir kitiems muzikos instrumentams. Pirmąją dieną iškilmingoje procesijoje vėl dalyvavo orkestras su keturiomis būgnų poromis. Kitą dieną procesijos metu grojančių muzikos instrumentų tarpe pabrėžiami klarnetai (Litus)” (Rabikauskas, 1961, p. 369).

Sunku nuspėti, ką tuo metu reiškė minimas muzikos instrumento pavadinimas “litus”. Tai galėjo būti net ne klarnetas, o jį panašus karinis ar signalinis-medžioklinis pučiamasis instrumentas, primenantis ragą (Sachs Curt, 1975, s. 304 – 305). Tokio keistoko instrumento panaudojimas labai tikėtinas, nes tuo metu Lietuvos bajorija, didikai Lenkijos bajorų ir šlėktų pavyzdžiu pradėjo steigti karines arba vadinausias *jančiarų* kapelas, kurioms būdingas neįprastumas, egzotiškumas. Dažnai tokių muzikantų net apranga bei instrumentai atspindėjo *sarmatiškosios* kultūros bruožus (Trilupaitienė, 1995, p. 125).

Tai rodo, kad jau XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje senuosius Žemaičių krašto muzikos instrumentus keitė variniai pučiamieji instrumentai, kurių pagrindu kūrėsi pirmieji dūdų orkestrai ir kapelos: “Į miestelį įeinat jaunikaičiai paparčius virpino, būgnus mušė, patrūbočius pūtė ir iš šaudyklių šaudė, o seniai su moteriškėmis atsispirdami giedojo ir šaukė, nes juo katra parakvija su didesniu triukšmu ir trenksmu į miestelį įėjo, tuo didesnė buvo garbė (Valančius, 1972, p. 350).

Apie tai, kad muzikos instrumentai skamba apvaikštomame Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelyje (lauke ir šios vietovės bažnyčioje) byloja ir lenkų istoriniai šaltiniai: “*Grzmią trąby, bebny, I organ w kościele [...]*” (Festyna [...], 1856, s. 15; 21).

Pateikti faktai apie Žemaičių Kalvarijos kalnuose ir bažnyčioje Kryžiaus kelio procesijų metu naudotus muzikos instrumentus, leidžia formuluoti ir kitą tei-

ginį: instrumentinis pritarimas giesmėms žemaičių kultūroje yra daug senesnis nei pati krikščionybė Žemaitijoje.

Atliktas tyrimas atskleidė, kad iš Lenkijos atėjusi krikščionybė su giesmėms pritarančios instrumentinės muzikos tradicija nebuvo svetima ikirikščioniškai Žemaitijai, nes jau egzistavo pagoniškojoje religinėje kultūroje. Skirtingai nuo kitų Lietuvos vyskupijų, Žemaitijos katalikų hierarchai nebuvo kategoriškai nusiteikę prieš ikirikščioniškąją Žemaičių instrumentarijų, kuris pamažu užleido vietą akademiam varinių triūbų instrumentarijui.

Lenkų Kalvarių muzikos kultūroje aptikti medžiagos apie tautinius instrumentus nepavyko.

Peržvelgus šį mokslinį aprašymą, norom nenorom kyla klausimas: kas gi platino, puoselėjo ar skatino šios muzikos gyvavimą, kad ji dar ir šiandien skamba tiek Žemaičių Kalvarijoje, tiek ir Zebrzydovskoje?

Atsakyti į šį klausimą mėginsime kitoje straipsnio dalyje.

5. Žemaičių Kalvarijos kalnų ir Zebrzydovskos Kryžiaus kelio muzikos propaganda

Nesuklysimė teigdami, kad ir Lenkijoje, ir Žemaitijoje Kalvarių Kryžiaus kelią pirmieji pradėjo puoselėti ir platinti pranciškonai, dominikonai bei jėzuitai. Istoriniai šaltiniai liudija, kad dėl žmonių patogumo šios vienuolijos įvedė savotiškus vaidinimus – misterijas, kurios buvo vaidinamos atvirose vietose arba Kalvarijose. XIV amžiuje Europoje atsiranda specialios korporacijos, susivienijimai bei draugijos, kurios rūpinosi šio kulto iškėlimu ir propagavimu. Taip to amžiaus pabaigoje Paryžiuje įsikūrė Viešpaties kančios brolija, turėjusi savo rankose kažką panašaus į monopoliją – leidimą vaidinti Šventąją Dramą (Defourneaux, 1963, s. 37 – 39).

Yra žinoma, kad tuo metu ir Jeruzalėje veikė Kristaus kančios brolija, rengusi procesijas per Šv. Kryžiaus Atradimo ir Išaukštinimo šventę (Kopeć, 1987, s. 42). Pirmieji šių misterijų organizavimo pėdsakai pasiekia Lenkiją tik XVI amžiaus pabaigoje. Viena pirmųjų tokių brolijų – Krokuvos Kristaus kančios brolija, įkurta kanauninko, vėliau vyskupo Marcino Šyskovskio 1595 metais prie Šv. Pranciškaus bažnyčios (Rosenbeiger, 1979, s. 82). Dėl gyvo ir emocionalaus maldų bei giesmių propagavimo ši brolija iš Krokuvos paplito po visą Lenkiją. Todėl 1597 metais popiežius Klemensas VIII ją patvirtino, o 1606 metais popiežius Paulius V suteikė archibrolijos titulą. Tai reiškia, kad turėjo savotišką motininės brolijos statusą, nes visos kitos jai buvo pavaldžios. Ši archibrolija reikalavo, kad garbinant Kristaus kančią būtų kalbama malda, giedama antifona ir himnas arba tam skirta giesmė. Buvo giedama ir pasija. Ji taip pat populiario, kartu su broliais bernardiniais, procesijas iš vienu bažnyčių į kitas, giedojo atgailos giesmes, litanijas ir psalmes. Laikui bėgant šios procesijos virto

misterijomis (Bratstwo Compassionis albo Męki Pana Jezusowey y Blogoslawioney Panny Maryiey, 1607, s. 149 – 151). Kaip byloja senosios bažnytinės knygos, ši archibrolija rėmėsi mūsų jau minėtu Mikalojaus Radvilos darbu “Radzwił M. K. 'Sierotka'. Podróż do Świętej Syrii I Egiptu 1582–84/Opr. L. Kukulski. Warszawa. 1962. (Droga Krzyżowa, 1987, s. 38), kuris Krokuvą pasiekė 1607 metais. Jo pagrindu šios brolijos vadovas Stanislovas Grochowski parašė vadovą “Kaip reikia paminėti Kristaus Kančios kelią”. Tai buvo kartu ir maldynas su himnais bei piešiniais (Grochowski, 1607). Zebrzydovskos Kalvarijoje 1600 metais, t.y. dar prieš tai, kai buvo pradėtos statyti koplyčios, kryžiais pažymėtomis vietomis jau buvo pradėti vaikščioti Viešpaties kančios keliai. Tėvai bernardinai giedodami giesmes vesdavo tikinčiuosius naujai pažymėtais takeliais ir, sustoję prie pažymėto kryželio, pasakodavo įvykius iš evangelijų ir kalbėdavo tam tikras maldas. Pavyzdį šioms pamaldumo kelionėms rodydavo pats steigėjas Mykalojus Zebrzydovskis, kuris kiekvieną laisvą nuo darbo akimirką eidavo Kryžiaus kelius, taip pat atveddavo savo svečius ir dalyvaudavo visose bernardinų rengiamose procesijose. Netgi buvo parašęs tų pamaldų vadovėlius, bet iš kuklumo nenorėjo jų spausdinti. Apie 1611 metus bernardinai tėvas Marianas Postekalskis išleido pirmąjį Zebrzydovskos Kalvarijos vadovą lotynų ir lenkų kalbomis. Giesmėms būdavo naudojami Jeruzalės himnai, kuriuos į lenkų kalbą jau daug anksčiau (1607) buvo išvertęs kunigas Stanislovas Grochowski (Chadam, 1984, s. 12 – 13).

Mykalojus Zebrzydovskis, kaip liudija istoriniai šaltiniai, 1611 metais Zebrzydovskos Kalvarijoje buvo įkūręs Šv. Mykolo Arkangelo, karių globėjo, kariūnų broliją, kuri rūpinosi procesijų tvarka, muzika ir kariniais pabūklais, turėjusiais atlikti signalinę funkciją prie koplyčių. Ši brolija įvedė tradiciją, kad procesijos eisenoje turi dalyvauti tautiniais ir bažnytiniais drabužiais apsirengusios mergaitės, kurios turėdavo giedoti ir barstyti kelią lauko gėlėmis (Wyczański, 1947, s. 14).

Apie kitą praktiką žinių pateikia anoniminis maldynėlis, išleistas 1634 metais Vilniuje ir skirtas Šv. Juozapo ir Nikodemo brolijai, kuri praktikavo Kristaus Kančios kelią bei rūpinosi krikščionišku mirusiųjų laidojimu. Šis maldynėlis buvo naudojamas ir Zebrzydovskos Kalvarijoje. Čia pirmą kartą lenkiškai pateikta malda “Garbiname Viešpatie Jėzau Kristau ir šloviname Tave, kad per savo kančią atpirkai pasaulį”. Kiekvienas apmąstymas baigiasi malda, kuri siejama su tam tikra kančios scena. Buvo nurodyta tokia maldos tvarka: atsiklaupama ir skaitomas tekstas (atliepai, responsorijos, poteriai “Tėve mūsų” ir “Sveika, Marija”), giedamos giesmės. Viskas atliekama vaidinimo forma (Kopeć, 1987, s. 31 – 32; 44 – 45). Nuo 1842 metų Zebrzydovskos Kalvarijoje šios brolijos dėka susiformuoja nauja liaudies apeigų

praktika – Kalvarijos apvaikščiojimas už mirusius (Chadam, 1984, s. 18). Šio fenomeno, deja, neužfiksuota nė viena ekspedicija, rinkusi medžiagą Žemaičių Kalvarijos tema, taip pat nebuvo rasta medžiagos nei viename publikuotame šaltinyje. Vadinasi, ši tradicija, jau vėlokai susiformavusi Zebrzydovskoje, Žemaičių Kalvarijos nepasiekė. Šie paskutiniai istoriniai šaltiniai akivaizdžiai rodo, kad ir brolijų, populiari- nančių Kančios kelio apeiginius papročius, steigimas yra lenkų kultūros reliktas.

Dar vienas Zebrzydovskos židinys, skleidęs šią muziką, yra maldininkų giedotojų vadovai – pasauliečiai. Kaip teigia nūdienos lenkų mokslininkai, Zebrzydovskoje giesmes dažniausiai atrinkdavo bažnyčių bei liaudies giesmininkai, ypač Kalvarijos vadovai (vedantieji). Jie išsirinkdavo giesmes, atsižvelgdami į turinį bei atstumus tarp stočių, ir naudodavosi jomis kaip savo asmeniniu vadovu. Vėliau tokie vadovai buvo leidžiami įvairaus formato brošiūromis, juose pateiktas platus giesmių spektras.

Žemaičių Kalvarijoje giedodami lotyniškai ir lenkiškai giesmes pirmieji ėmė platinti vietos vienuoliai dominikonai. Reikia manyti, kad Kalnuose žemaitiška tarme suskambusi Kryžiaus kelio giesmė yra pirmiausia Žemaičių vyskupo, Žemaičių Kalvarijos steigėjo Jurgio Tiškevičiaus nuopelnas, kuris, anot Motiejiaus Valančiaus, “liepęs vienam iš kunigų parašyti maldas ir giesmes, katras lig šiolei tebegieda žmonės, Kalvarijos kalnus vaikščiodami” (Biržiška, 1938, p. 85). Šio straipsnio autorius nustatė, kad Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių pradžia yra kiek ankstesnė ir susijusi su žodine tradicija, o jų pasirodymas spausdintine forma sutampa su senąja vyskupo Jurgio Tiškevičiaus vyskupavimo laikų Lietuvos bažnytinės literatūros istorija. Impulsą tam davė vyskupo Merkelio Giedraičio ketinimas reabilituoti gimtąją kalbą, literatūrą ir tautinę kultūrą. Taip pat nemažai pasidarbavo jėzuitai, pranciškonai, dominikonai, įtakos turėjo ir Žemaičių vyskupijos kunigų susirinkimų (*Sinody*), kuriuos vedė vyskupas Jurgis Tiškevičius, nuostatai bei sprendimai, prisidėję prie katalikiškojo mokslo, raštijos vystymo ir giesmių populiarinimo. Per šias vienuolijas į Lietuvą patekusios įvairių autorių Kristaus kančios kulto giesmės buvo pritaikytos Žemaičių Kalvarijai, o vėliau, 1646 metais, įdėtos į pirmąjį lietuvišką M. S. Slavočinskio parengtą katalikų giesmyną, kuris dedikuotas vyskupui Jurgiui Tiškevičiui. Giesmynas leistas, matyt, jo lėšomis, o gal ir jo iniciatyva, nes vyskupas labai rūpinosi, kad Kristaus kančios apmąstymo giesmės plistų tarp žmonių. Vadinasi, Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės gyvavo dar prieš atsirandant Žemaičių Kalvarijai ir pirmiesiems lietuviškiems katalikų giesmynams, bet vietą Žemaičių Kalvarijoje pirmasis joms atrado būtent vyskupas Jurgis Tiškevičius (Motuzas, 1997, p. 47 – 58). Kalnų muzika labai rūpinosi vietos dominikonai, nes kaip liudija istoriniai šaltiniai, Žemaičių Kalva-

rijoje apvaikščiojimo procesas jau 1644 m. vykdavo su muzika (Motuzas, 1991).

Žemaičių Kalvarių Kryžiaus kelių giesmės skamba ne tik Kalnuose ar per šermenis, bet ir Žemaičių vyskupijos bažnyčiose Priededamųjų pamaldų metu per Didžiąją savaitę, ypač per jos Didįjį Tridienį. Šiam apeiginiam papročiu išplisti turėjo reikšmės 1651 metų liepos 11 dieną Varniuose vykęs Žemaičių vyskupijos kunigų susirinkimas (Valančius, 1972, p. 332). Lenkų kultūroje šio veiksnio neteko aptikti.

Platinant Žemaičių Kalvarijos muziką, daug prisidėjo prie Žemaičių vyskupijos vienuolynų ir bažnyčių veikusių brolijos. Viena tokių brolijų, savo veikloje naudojusi giesmes, bet dar nežinojusi apie Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmes, buvo 1630 metais prie vyskupijos katedros jėzuitų įsteigta jau minėta Šv. Juozapo Arimatiečio ir šv. Nikodemo brolija.

Kražių jėzuitas Jonas Jaknavičius 1639 metais, jau po Žemaičių Kalvarijos įsteigimo, parašė ir išleido lietuvių bei lenkų kalbomis šios brolijos knygelę. Remdamiesi ja, brolijos nariai turėjo siekti pamaldžiai apmąstyti Viešpaties Jėzaus kančią, ypač per laidotuves, giedant giesmes ir meldžiant tam skirtas maldas (X. S., 1873, s. 573).

Prie Kalnų giesmių ir maldų platinimo Žemaitijoje daug prisidėjo Žemaičių Kalvarijos dominikonų 1637 m. įsteigta Rožinio brolija (Vaišnora, 1958, p. 373).

Lietuvos Bažnyčios istorija liudija, kad spaudos draudimo metais ir carinei Rusijai pradėjus uždarinėti vienuolynus, Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmes ir maldas (išskyrus procesijas į Kalnus, kurios buvo uždraustos) platinė šv. Pranciškaus tretininkai. 1889 metais, uždarius Žemaičių Kalvarijos dominikonų vienuolyną, šių vienuolių pastoracinę ir kultūrinę veiklą perėmė pranciškonai tretininkai (Motuzas, 1998).

Kitas žmonių luomas, daug prisidėjęs platinant Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmes po šalį ir už jos ribų – špitolninkai ir elgetos (*ubagai*).

Špitolių gyvavimo pradžia siekia XVI amžių, kada didikai bei turtingesni dvasininkai ėmė daryti įrašus ir steigti prie bažnyčių špitoles (lot. *hospitale*), kuriose išlaikomi neturtingi bažnyčios tarnai. Špitolninkai, atsižvelgiant į steigėjų valią, turėjo tarnauti bažnyčiai (palaikyti švarą, skambinti varpais ir pan.), bet dažniausiai būdavo įpareigojami giedoti. Giedoti, be abejonės, juos mokydavo vienuoliai ir kunigai. Reikia manyti, kad Žemaitijoje buvo išgalėjęs paprotys (Lenkijoje jis jau seniau egzistavo) siųsti špitolninkus į kaimus ne vien aukų rinkti, bet ir giedoti – pratinti ir mokyti žmones giesmių. Ilgainiui Lietuvoje atsirado paprotys, kad ne tik špitolninkai, bet ir kiekvienas elgeta, atėjęs į namus, pagieda kokią nors giesmę. Kadangi Žemaičių Kalvarija nuo pat jos įsteigimo buvo paskelbta šventove, tai jos giesmės buvo špitolninkų ir elgetų platinamos skersai išilgai tiek savoje, tiek svetimose parapijose, ypač per šermenis. Istori-

niai šaltiniai liudija, jog Žemaičių vyskupijos 1636 metų sinodas reikalavo, kad elgetos, jei nori prie bažnyčių durų prašyti išmaldos, turi mokėti visus poterius ir po sumos prie durų giedoti *cantilam catechisticam* (Rabikauskas, 1961, p. 377). XVII a. pabaigoje žemaičių didikai, skatinami vietos dvasininkų, pradėjo per mirusiųjų paminėjimus užpirkinėti pas elgetas ir špitolninkus Kalnus: "1769 metų liepos 10 dieną Salantų dvaro savininkė Ona Vainienė moterims, einančioms į Žemaičių Kalvariją, kelionei ir vargšams "ubagams", kad kalnus apeitų davė 2 timpas ir šeštokus" (LVIA, f. 443, a. 2., b. 79, l. 306 V).

Žemaičių Kalvarijoje giesmes platinė ir *ubagai*. Atlaidų metu, ypač pas *ubagus*, buvo užperkami Kalnai už giminės mirusiųosius, o kartais, kaip rodo ekspedicijų medžiaga, per mirusiųjų paminėjimus prie elgetų giedamų Kalnų prisijungdavo ir namiškiai: tai buvo savotiškos giedojimo pamokos, kurių metu elgetos improvizuodami kurdavo naujas melodijas, o šios žodinės tradicijos dėka buvo perduodamos iš kartos į kartą. Taip susiformavo savita kaimo, parapijos ar etnografinės srities Kalnų melodika.

Žemaičių Kalvarijoje, skirtingai nuo kitų Žemaitijos miestelių, buvo vietos bažnyčios ir vienuolyno įsteigtas "maldanumis". Tai ne *ubagynas*, kaip teigia vietos gyventojai, bet maldos namas, kuriame gyveno vietiniai elgetos. Jie meldėsi už mirusius ir giedojo Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelio giesmes Kalnuose, o esant blogam orui – bažnyčioje (Motuzas, 1997, p. 55).

Tyrinėtuose lenkų šaltiniuose apie tai neužsiminama, bet reikia manyti, kad keliaujančių *ubagų* buvo ir Lenkijoje.

Iš pateiktos medžiagos matome, kad vienuolių atstovų, vyskupijų hierarchų, prie bažnyčių veikusių brolijų, *ubagų*, špitolninkų, giesmių vadovų iniciatyva formavosi Zebrzydovskos ir Žemaičių Kalvarių Kryžiaus kelio (Kalnų) giesmių apeiginė, savita (būdinga tik vienai ar kitai vietai) muzikos kultūra.

Baigiamosios išvados

Apibendrinami tyrimo metu atskleistus mokslinius pastebėjimus, galime padaryti išvadas, kurios atskleidžia Žemaičių Kalvarijos kalnų ir jų lenkiško analogo Zebrzydovskoje tarpusavio sąsajas bei skirtumus.

Sąsajos. Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginių papročių praktika į Lietuvą yra atėjusi iš Lenkijos.

Zebrzydovskos ir Žemaičių Kalvarijas vienija tokia pati geografinė padėtis, beje, labai panaši į Jeruzalės: čia susikerta politiniai, religiniai, ekonominiai kraštų keliai, čia vyrauja aukštumos, upeliai, šaltiniai ir miškai.

Išanalizavę bendrąsias Žemaičių ir Zebrzydovskos Kalvarių giesmes matome, kad visi literatūriniai tekstai turi konkrečius autorius, t.y. sukurti jėzuitų, dominikonų ir, natūralu, daugiausia pranciškonų

vienuolių, nes jie buvo Kristaus Kančios kelio Jeruzalėje saugotojai ir Kančios kulto kūrėjai bei garbintojai. Vėliau jų funkcijas perėmė kunigai bei prie bažnyčių įsisteigusios brolijos. Giesmes platino specialiai parengti giedoriai špitolninkai – Žemaitijoje, o Lenkijoje – specialiai parengti Kalvarijų vadovai. Vėliau šią tradiciją perėmė keliaujantys elgetos.

Šių apeigų bendrosios maldos: poteriai “Tėve mūsų” ir “Sveika, Marija”, aklamacijos ir atliepai.

Tyrimas taip pat parodė, kad visos giesmės, išskyrus keletą, prieš tapdamos Kalvarijų giesmėmis, pirmiausia buvo skirtos konkrečiam Katalikų Bažnyčios kalendoriniam laikui (dauguma jų – gavėniai ir Vėlykų vigilijoms). Tai taip pat patvirtina mūsų iškelta tezę, kad šios giesmės buvo ne specialiai Žemaičių Kalvarijos kalnams kurtos, bet paimtos iš įvairių giesmynų, skirtų gavėnios kalendoriniam laikui ar šermenų apeigoms atlikti, ir pritaikytos Kalvarijos Kryžiaus Kelio apvaikščiojimo apeiginiams papročiams.

Aklamacijų ir atliepų “Garbiname Tave”, “Pasigailėk mūsų, Viešpatie” ir “Amen” bei giesmių “Sveika, Karaliene” ir “Viešpaties Angelas” melodinės linijos yra artimos lotynų grigališkajam bažnytinės muzikos stiliui.

Tekstų atžvilgiu bendros žemaičių ir Zebrzydovskos Kalvarijų giesmės yra šios: “Garbinkime Švč. Sakramentą”, “Atmink, krikščioni”, “Dieve, mūsų Sutvėrėjau”, “Jėzų Kristų Judošius”, “Stovi Motina”, “Kurs už mus kaltus kentėjai”, “O, žmogaus siela”, “Didi Patronka”, “Marija Magdalena” ir “Karunka”.

Melodijų atžvilgiu su lenkiškomis bendros yra tik kelios giesmės: “Broliai atminkim”, “Jėzau Kristau maloniausias”, “Visų Šventųjų” litanija ir “Karunka”.

Giesmėms būdingas antifoninis giedojimo būdas.

Maldos atliekamos rečitatyvo būdu.

Žemaičių Kalvarijos kalnuose skambantys variniai pučiamieji muzikos instrumentai ir ant kalvų, prie koplyčių, aidinčios pabūklų salvės – lenkų religinės kultūros atspindys.

Ir Žemaičių Kalvarijos kalnų ir Zebrzydovskos Kalvarijos maldos, giesmės bei joms pritarti naudojami muzikos instrumentai egzistavo ir laidotuvių apeigose.

Zebrzydovskos ir Žemaičių Kalvarijas vienija liaudiškas apeiginis paprotys – Stebuklingojo Švč. M. Marijos paveikslas pagerbimas.

Skirtumai. Žemaičių Kalvarijos kalnai nuo pat savo gyvavimo pradžios buvo paskirti dominikonų globai, kitos kalvarijos – bernardinams.

Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės, skirtingai nuo Zebrzydovskos, skamba vadinamosiose Priededamose pamaldose, kurios yra labai populiaros Žemaitijos vyskupijoje, ypač Didžiąją gavėnios savaitę.

Žemaičių Kalvarijoje svarbią vietą užėmė tautinis instrumentarijus.

Į Žemaičių Kalvarijos kalnų maldas yra įtraukti poteriai “Tikiu į Dievą Tėvą”, kurių nėra lenkų Kalvarijų kultūroje.

Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių melodijos, kurių nėra lenkų Kančios kelio praktikoje, yra šios: “Mokė ilgai”, “Mieliausias (arba Saldžiausias) Jėzau”, “Atmink sau, o siela”, “Šviesa pasaulio viso”, “Karaliene, maloninga”, “Dangaus karaliaus”, “Mieliausias Jėzau” ir “Marijos vardas”.

Žemaičių Kalvarijos kalnų ir Zebrzydovskos Kalvarijos giesmė “Jėzų Kristų Judošius” (abiejų žodžiai tie patys) turi lietuvių liaudies dainos “Gysta gaidečiai” motyvų, o autentiška Žemaičių Kalvarijos giesmė “Šviesa pasaulio viso” melodija yra visiškai identiška lietuvių liaudies dainos “Paleidau žirgą į lanakas” melodijai, “Giesmė apie šv. Juozapą” – dainos “Šalts rudenėlis jau atėjo” melodijai.

Keturiolikos giesmių melodijos (“Garbinkime Švč. Sakramentą”, “Dieve, mūsų Sutvėrėjau”, “Sveika, Marija”, “Stovi Motina”, “O, žmogaus siela”, “Kurs už mus kaltus kentėjai”, “Didi Globėja”, “Marija Magdalena”, “Sveika, Karaliene”, “O Angele, man skirtas”, “Viešpaties Angelas”, “Jėzų Kristų Judošius”, “Šviesa pasaulio viso”, “Giesmė apie šv. Juozapą”) turi lietuviškai melodikai būdingų bruožų (metrą, ritmą, melodinius vingius, šuolius, dermę), kas įtikinamai kalba apie lietuvišką melodijos kilmę, net jei ir nerandame vienos ar kitos giesmės atitikmenų lietuvių liaudies dainose.

Visos lenkiškos giesmės turi konkretų giesmės melodijos ar literatūrinio teksto autorių, tuo tarpu žemaitiškos giesmės tuo nepasižymi. Vadinasi, lietuviškų Kalvarijos kalnų giesmių autorius yra ne konkretus asmuo, bet liaudis, nesvarbu religiniam ar iš lenkų kalbos verstam tekstui buvo pritaikyta lietuvių liaudies dainos melodija arba sukurta visiškai nauja.

Žemaičių Kalvarijos kalnų ir Zebrzydovskos Kalvarijos giesmių “Jėzų Kristų Judošius” bei “Jėzau Kristau maloniausias” posmelių neatitikimas sietinas su nevienodais atstumais tarp koplyčių. Atsižvelgiant į atstumą, trumpa giesmė galėjo būti pailginama (prikuriant vieną kitą posmelį) arba giedamos dvi giesmės, o per ilgą galėjo būti sutrumpinama arba padalinama į dvi giesmes.

Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmės nebuvo specialiai sukurtos, bet pritaikytos 19-os koplyčių apvaikščiojimo tradicijai, Zebrzydovskos Kalvarijos 50-ies koplyčių apvaikščiojimo tradicijai.

Žemaičių Kalvarijoje neegzistavo Švč. M. Marijos kančios takeliai bei Šventųjų laiptų garbinimo su maldomis ir giesmėmis pamaldumas, kas būdinga Zebrzydovskos Kalvarijai.

Žemaičiai giesmes giedojo “aukšta”, t.y. As-dur arba f-moll, tonacija, kas lenkų šaltiniuose neužfiksuota.

Zebrzydovskos Kalvarijos vadovai – kantoriai, giedojo giesmes, taikydami posmelio ar eilutės “kartojimo” būdą, o žemaičiai – ne.

Pabaiga

Išanalizavus medžiagą, tenka sutikti su lenkų mokslininkų teiginiu, kad Kalvarijos Kryžiaus kelio apeiginių papročių išraiška – giesmė yra būdinga lenkų kultūrai. Tam, matyt, įtakos turėjo Lenkijoje veikę pranciškonai bernardinai, kurie šiems apeiginiams papročiams iškėlė reikalavimą: “Kad būtų daugiau giesmių, negu tylos” (Rak, 1987, s. 439). Dėl to ši pamaldumo praktika įgyvendinama tik kartu su giesmėmis.

Kaip parodė tyrimas, ir Žemaičių Kalvarijos kalnų, ir Zebrzydovskos Kalvarijos dauguma giesmių melodijų priklauso bevardžiams liaudies kūrėjams. Tai yra autentiški religiniai, t.y. susiję su tam tikru laiku, liaudies kūriniai bei asmeninio išgyvenimo išraiška. Žemaičių ir Zebrzydovskos Kalvarijų giesmės bei jų melodika yra senesnės negu pačios Kalvarijos. Tokioms priklauso: “Atmink, krikščioni”, “Kurs už mus kaltus kentėjai”, “Jėzų Kristų Judošius”, “O, žmogaus siela”, “Dieve, mūsų Sutvėrėjau”. Kitos giesmės yra skirtos įvairiems bažnyčios poreikiams tenkinti (pavyzdžiui, Didįjį Gavėnios Tridienį paminėti) arba specialios giesmės, skirtos gavėnios laikui, laidotuvioms ar sukurtos specialiai Kalvarijoms.

Vienas pagrindinių šių giesmių bendrų bruožų yra tas, kad jos visos atitinka tokius liaudiškumo kriterijus kaip žodinė perdavimo forma, anonimiškumas, variantiškumas, ryšys su apeigomis ir kultu, kuris ir lėmė jų ilgaamžiškumą.

Galima sakyti, jog išskyrus maldas, tiek lenkiškos, tiek lietuviškos Kalvarijų giesmių melodijos neturi lotyniškos muzikos atspindžių. Jų kilmė arba lenkiška, arba žemaitiška. Apie daugumos šių giesmių autorius nieko nežinome ir, matyt, niekada nesužinosime.

Šis darbas parodė, kokia turtinga ir spalvinga Žemaičių bei Zebrzydovskos Kalvarijų giesmių melodijų gama. Jaunesnioji karta turėtų suprasti, kaip kadaise suprato stovėjusieji prie Kalvarijų ištakų, kad ir ji turi senąsias giesmes saugoti, puoselėti bei perduoti ateinančioms kartoms ne vien žodine tradicija, kaip tai darė mūsų seneliai ir tėvai, bet ir tyrinėti bei įvairiomis formomis tuos tyrinėjimus propaguoti.

Siūlymai

1. Pasitelkus kompetentingus dėstytojus, Katechetikos katedrai patariama supažindinti studentus – būsimuosius tikybos mokytojus – su Žemaičių krašto katalikiškais apeigų papročiais.

2. Į KU Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros studijų bei mokymo planus derėtų įtraukti Žemaičių Kalvarijos kalnų apeigų papročius, ieškant tarp Baltijos tautų sąsajų ir skirtumų.

3. Šio religinio fenomeno muzika, kaip tyrimo ir studijų objektas, turėtų rasti sau vietą ir liaudies muzikos katedroje bei KU Muzikologijos institute.

Gauta 1998 09 30

Spausdinti rekomendavo
doc. dr. D. Petrauskaitė (KU),
mons. doc. dr. P. Tamulevičius (VDU)

Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto (VDU) ekspedicijų medžiaga (1995 – 1997)

Anužis, P.: g. 1911 10 10 Kretingos apskr., Kartenos valsč., Drungilų k., šiuo metu gyvena Kretingoje.
Butkuvienė-Navickaitė, B.: g. 1916 05 10 Kretingos apskr., Rūdaičių k., šiuo metu gyvena Kretingoje.
Gedžienė-Mažonaitė: g. 1915 04 09 Kuršėnų apskr., Raudėnų k., šiuo metu gyvena Luokėje.
Jurevičienė, O.: g. 1930 06 04 Šiaulių apskr., Šaukėnų valsč., Užkalnių k., šiuo metu gyvena Luokėje.
Sabaliauskas, J.: g. 1932 07 01 Raseinių apskr., Jurbarko valsč., Smukučių k., šiuo metu gyvena Pajūrio miestelyje.
Zuikauskienė-Spūdvilaitė K.: g. 1933 06 01 Tauragės apskr., Gaurės valsč., Milgaidžių k., šiuo metu gyvena Girkaityje.

Literatūra

Altorius duchaunas. *Lietuvių enciklopedija*, (1961), t. 1. Boston.
Auksa Altorius arba Szaltinis dangiszkų skarbu. (1879), Wilniuje.
Bagužas, Br. (1976), *Alsėdžių parapijos 500 metų istoriniai bruožai*. Telšių kunigų seminarija.
Bartkowski, B. (1987), *Polskie Śpiewy religjne wzywej tradycji. Style I formy*. Kraków.
Bartoszewski, W. (1614), *Pobudka na obshodzenie nabożne (...) Ciał Bożego (...)*. Wilno.
Biržiška, M. (1938), *Anuo metu Viekšniuose ir Šiauliuose. Iš 1882 – 1901 m. atsiminimų, pasakojimų ir raštų*. Kaunas.
Bobowski, M. (1893), *Polskie pieśni katolickie od najdawniejszych czasów do końca XVI wieku*. Kraków.
Bractwo Compassionis albo Męki Pana Jezusowey y Błogostawioney Panny Maryiey. (1607), Kraków.
Budriūnas, A. (1931), *Muzikos istorija. Muzikos barai 3*. Kaunas.
Chadam, A. (1984), *Śpiewnik Kalwaryjski*. Wydawnictwo “Calvarianum”. Kalvaria Zbrzydowska.
Čirlionytė, J. (1969), *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*. Vilnius.
Daukantas, S. (1988), *Būdas senovės Lietuvių, Kalnėnų ir Žemaičių* (parengė B. Vanagienė). Vilnius.
Defournaux, M. (1963), *Życie codzienne w czasach Joanny d'Arc*. Warszawa.
Dugosz, J. (1876), *Opera Omnia*, t. XII. Sine lioko.
Droga Krzyżowa. (1987), Oprasovał ks. Jerzy Kopeć CP. Księgarnia Św. Wojciecha. Poznań.
Festyna Wielkiej Kalwaryi na żmudzi. (1856), Opowiadnics Koroliny Proniewskiej. Nuktađem I druklem Józefa Zawadskiego. Wilno.
Gidžiūnas, V. (1982), *Pranciškonų observantų-bernardinų gyvenimas ir veikla Lietuvoje XV ir XVI amž. Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. IX. Roma.
Goff, Z. J. (1970), *Kultura średniowiecznej Europy*. Warszawa.
Graudis verksmai ir kitos naujosios giesmės, žinotinos žmonėms Katalikams, ypaciai-gi iszdavėjams Maldaknygių. (1899), *Priedas prie “Tėvynės sargo”*.
Grochowski, S. (1607), *Hierozolimiska processia w kościele chwalebno Grobu Pana Jezusowego zwycyzna*. Kraków (oprasovał ks. Jerzy Kopeć CP. Księgarnia Św. Wojciecha). Poznań.
Joanes de Komorowo. (1961), *Memoriale Ordinis Fratrum Minorum. Monumenta Poloniae Historica*, t. 5. Warszawa.

- Kajackas, A. (1997), *Bažnyčia Liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje* (vadovėlis aukštosioms mokykloms). Lietuvos katechetikos centras.
- Kopec, J. (1987), *Droga Krzyzowa*. Poznań.
- Kristaus kančia. Pagal Onos Kotrynos Emmerich regėjimus.* (1959), Surašyta Klemenso Brentano. Chicago.
- Lexikon für Theologie und Kirche.* (1957), Bd. 1. Verlag Herder Freiburg.
- Lietuvių enciklopedija.* (1961), t. 29. Boston.
- Lietuvių liaudies dainynas.* (1995), t. 9, d. 2 (sudarė P. Jokimaitienė ir A. Žičkienė). Vilnius.
- Lietuvos valstybinis archyvas* (LVIA), f. 443, ap. 2, b. 79, l. 306V.
- Liturginis maldynas.* (1992), Trečiasis pataisytas fotografuotinis leidimas. Lietuva.
- Monumenta mediæ aevi historica.* (1891), Cracoviac. (Rankraštis nurašytas kun. dr. J. Vaišnoros: Archivum Secretum Vaticanum Ach. Nunz. Di Warsawia.)
- Motuzas, A. (1991), Tautiniai instrumentai ir Kalnų giesmės Žemaičių Kalvarijoje. *Liaudies kultūra* 3.
- Motuzas, A. (1997), Žagarės, Šiluvos, Tytuvėnų ir Veprių parapijų giesmės ir katalikiškoji etninė muzika. *LKMA Metraštis*, t. 17. Vilnius.
- Motuzas, A. (1997), Žemaičių Kalvarijos kalnų giesmių kilmė. *Tiltai* 2. Klaipėdos universitetas.
- Motuzas, A. (1993A), *Žemaičių Kalvarijos Kalnai ir Kryžiaus kelias*. Kretinga: Kretingos pranciškonų vienuolynas.
- Motuzas, A. (1993B), *Žemaičių Kalvarijos Kalnai. Šermeninės giesmės*. Vilnius: "Katalikų pasaulio" leidykla.
- Motuzas, A. (1998), Žemaičių Kalvarijos Kryžiaus kelių apvaikšiojimo ir per šermenų apeigas giedamų Kalnų kilmė: sąsajos ir skirtumai. *Tiltai* 1(3). Klaipėdos universitetas.
- Objasnienie o bractwa alba kongregacyi Doctrinae Christianae.* (1772), Wilno.
- Pedica, S. (1960), *Il Volto Sancto*. Roma.
- Postękałski, M. (1987), Viarum Redemptionis nostrae in agro Zebrzydovicensi distinctorum rememoratio. Cracoviae 1611 in off. A. Petricovii, s. 14. *Droga Krzyzowa* (oprasovał ks. Jerzy Kopec CP. Księgarnia Św. Wojciecha). Poznań.
- Rabikauskas P. (1961), Iš Pašiaušės jėzuitų kolegijos metraščių. *Tautos praeitis*, t. 1, sąs. 3. Chicago.
- Rak, R. (1987), *Śpiewy w czasie Drogi Krzyzowej* (oprasovał ks. Jerzy Kopec CP. Księgarnia Św. Wojciecha). Poznań.
- Religijotyros žodynas.* (1991), Vilnius.
- Remesa, A. (1996), Lietuvos pranciškonų muzikos kultūra. *Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra*. Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyrius, Klaipėdos universitetas.
- Rosenbeiger, K. (1979), *Dzieje Kościoł OO. Franciszkanów w Krakowie w wiekach śriednich*. "Bibl. Krak."
- Sachs Curt. (1975), *Historia instrumentow muzycznych*. Warszawa.
- Sasnauskas, Ž. (1924), Ape bažnytinį ir liaudies gidojimą. *Muzikos menas* 1. Kaunas.
- Schneider, G. (1988), *Olbergandachten-Kreuzwege*. Munchen.
- Siedlecki, J. (1994), *Śpiewnik Kościelny*. Kraków.
- Slavočinskis, S. M. (1646), *Giesmės* (paruošė J. Lebedys). Vilnius.
- Śpiewnik Liturgiczny.* (1991), Liublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Strykowski, M. (1582), Ktera prezdtym nigdy swiata nie sidziala. *Kronika Polska, Litewska, žmudska y wazystkiej Rusi*. Krolie-wiec. Ks. XIII. Rodz. 5.
- Tarptautinių žodžių žodynas.* (1985), Vilnius.
- Thurston, H., Boudinhon, A. (1907), *Etude historique sur le Chemin de la Croix*. Paris.
- Trilupaitienė, J. (1995), *Jėzuitų muzikinė veikla Lietuvoje*. Vilnius: "Muzika".
- Vaišnora, J. (1958), *Marijos garbinimas Lietuvoje*. Roma.
- Valančius, M. (1972), Žemaičių vyskupystė, d. 2. *Raštai*, d. 2. Vilnius.
- Vasilūnienė, D. (1994), Žemaičių Kalvarija. *Liaudies kultūra* 1.
- Vilniaus akademijos vizitatorių memorialai ir vyresniųjų nutarimai.* (1987), Sudarė E. Ulčinaite ir A. Šidlauskas. Vilnius.
- Wolonczewskis, M. (1848), *Żemajtiu wiskupiste*, d. 1. Wilniuj.

- Wyczański, H. E. OFM (1947), *Dzieje Kalwarii Zebrzydowskiej*. Kraków.
- X. S. Ch. (1873), Bratstwo. *Encykl. Kościelna*, t. 2. Sine lioko.

THE MUSIC OF THE SAMOGITIAN CALVARIA MOUNTAINS AND CALVARIA ZEBRZYDOWSKA: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Alfonsas Motuzas

S u m m a r y

The most wide spread form of piety of Catholics in the sacred places is building of the temples, which resemble the sacred building in Jerusalem. We can find such kind of traces in the first centuries AD. The first historical architectural example which has survived till now and which has sacral features is the temples of Jerusalem (the group of the seven churches in Bolony near the St Seven Cathedral at the monastery this first New Jerusalem or Calvary is dated back to the VII th century. Only during the postreformatic period that form of piety to the Christ Sufferings Cult reached Poland. Mikalojus Kristupas Radvil who was known under the pen-name "Našlaitėlis" (orphan) was the first to mention that form of piety (to the Cross Way) in Poland and also in Lithuanian Duchy in the written sources of the XVI th century. He described his travel to Jerusalem and the piety to the Crossway using the form of the letters "Radziwil M.K. Sierotka", Podroz do Swintej Syrii I Egiptu 1582 – 1584". That was in 1582 – 1584 that material had the influence on the formation of the Oldest Calvary in Poland, which was founded in 1594. In 1600 – 1617 the Army commander Mikalojus Zebrzydovskij together with his relatives founded Zebrzydowska Calvary of almost 50 stations in the unary hills and left it in the care of the care of the local Bernardines.

The founder of Lithuanian Calvaries is thought to be the Samogitian bishop Jurgis Tiškevičius who founded the 19 station Cross Way in Gardai, after coming back from Poland in 1637. He left the Cross Way in the care of the Dominicans, who he had invited earlier. The Gardai Hills were named the Samogitian Calvary. As the researched showed one of the common features of the Zebrzydowska and Samogitian Calvaries is the geographical lanscape location which resembles Jerusalem. It is the crossing of the political religious, economical roads. The hills rivulets, springs and forests assert, that the religious Calvary songs and prayers helping to think over Christ's sufferings are typically Polish. There are no such religious songs and prayers in the other countries, that is a typical. Polish piety, and the ideas of prayers are expressed with the helps of the religious songs. They are: a) the religious songs, which content is devoted to the consideration of one station b) the introductions to the religious songs and their final parts c) acclamations – echoing. The aim of the article is to reveal the connection and differences among the Samogitian Calvary Cross Way (Hills) then Hills and the analogue on Zebrzydowska Calvary in Poland basing on the published catholic religious ethnomusical materials and the materials gathered during various expeditions. The research shows, that piety practice of the Calvary Cross Way has come to Lithuania from Poland. We have to agree with the statements of Polish Scientists, that the piety of the Calvary Cross Way expressed by religious songs is purely Polish. The Polish piety put the religious texts into religious songs. The research shows that both Calvary Hills and Zebrzydowska Calvary religious songs belong to the Unknown folk authors. The greatest part of these religious songs are the authentic works of folk music. They reflect the culture of the region. Both Samogitian and Zebrzydowska Calvary text of the religions songs are older than both Calvaries. One of the main common features of the religious songs is that all of them match the criteria of folk art. They are orally told from generation to generation, anonymus, having several versions and connections with the ritual and cult, which formed their longevity.

It is possible to say, that both Polish – Lithuanian Calvary religious songs have not any features of Latin music. They came up from the musical sources of Poland or Samogitia. We are not and will not be able to find out all the names of the authors of these religious songs. The religious songs of the Calvary, as many other similar works belong to the unknown folk authors, even if they are compiled line by line. They are authentic folk works, which are very religious having connections with specific time and experience of personal life.

This work is like a mirror and an example, showing us the richness and colour full ness of the melodical scale of the Samogitian and Zebrzydowska Calvary religious songs. The younger generation should understand as also those who were at the source of the Calvary, that they had and have to take part in the preservation, cherishing and passing those religious songs to the younger generations not only orally, as our grandparents and parents did, but doing scientific researches and popularizing them in hurting.